

KAPITTEL 9

Kolosserne 1,15.18

Flere fortolkere av Ordsp 8,22 påpeker også at denne teksten har fått sin virkningshistorie i NT ved formuleringen *prōtotokos pasēs ktiseōs* i Kolosserne 1,15, som tolkes som en allusjon til eller fortolkning av Ordsp-råketeksten.⁵⁵³ Resepsjonshistorien til Kol 1,15 er på tilsvarende vis kontroversiell. Lik Ordsp 8,22, ble Kol 1,15 for arianerne en «proof text» på at «den førstefødte» var en del av skapelsen.⁵⁵⁴ Dermed kan det stå svært mye på spill i oversettelsen av denne teksten. Skal den åpne for at teksten kan forstås på denne måten? Eller skal oversettelsen sikre kirkens lære om Jesus og dermed forhindre en moderne leser i å trekke «gal» konklusjon?

Det potensielt problematiske meningspotensialet vil være åpent dersom man for eksempel gjengir det aktuelle uttrykket som «den førstefødte av all skapning» eller «alt det skaptes førstefødte». Slike gjengivelser gjør ikke Jesus entydig til en del av skapelsen, men de åpner opp for at uttrykket kan leses på denne måten.

Ordet *prōtotokos* («førstefødt») er en nøkkelterm i Kol 1,15–20. Kristus bestemmes henholdsvis som *prōtotokos pasēs ktiseōs* (1,15) og som *prōtotokos ek tōn nekrōn* (1,18). I vers 18 er preposisjonen *ek* utelatt i manuskriptene P⁴⁶ og N* (*prōtotokos tōn nekrōn*), noe som gjør formuleringen svært lik formuleringen i vers 15.

Stilistisk og syntaktisk er det også store likheter mellom disse versene. Begge innledes med samme formular (*hos estin*, «[han] som er»), og de påfølgende *prōtotokos*-uttrykkene står som apposisjon (forklaring) til det foregående:

553 Jf. bl.a. William A. Irwin, «Where Shall Wisdom Be Found?», *JBL* 80, nr. 2 (1961): 138; Burney, «Christ as the APXH of Creation», 160; Fox, *Proverbs 1-9*, 279; C. F. Keil og Delitzsch, *Commentary on the Old Testament in Ten Volumes*, 6:184.

554 Hockel, *Christus der Erstgeborene*, 55–56.

1,15: hos estin eikōn tou theou tou aoratou, prōtotokos pasēs ktiseōs

1,18: hos estin archē, prōtotokos [ek] tōn nekrōn

Siden likheten mellom formuleringene er såpass stor, vil fokuset i gjennomgangen ligge på hvordan man gjengir relasjonen mellom *prōtotokos* og de påfølgende (genitivs)uttrykkene i begge versene. Særlig i den konkordante og litterære tilnærmingen i Bibel 2011 vil det være avgjørende å gjenskape kildetekstens litterære struktur – og at likheten mellom versene skal synliggjøres i oversettelsen. Siden det er såpass store strukturelle likheter mellom uttrykkene i vers 15 og 18, velger jeg å se dem sammen i gjennomgangen for at de gjensidig kan belyse hverandre, selv om hovedvekten likevel vil ligge på vers 15.

Teksten til Kol 1,15–18 i de vitenskapelige utgavene i den aktuelle tidsperioden (N²¹, NA²⁵–NA²⁷) har vært identisk:⁵⁵⁵

Vers 15: *hos estin eikōn tou theou tou aoratou*, *prōtotokos pasēs ktiseōs*

Vers 18: *kai autos estin hē kefalē tou sōmatos* [,]

tēs ekklēsiās hos estin archē,

prōtotokos ek tōn nekrōn,

hina genētai en pasin autos prōteuōn

Kildematerialet antyder at det har vært diskusjoner og uenigheter særlig om hvordan vers 15 skal forstås. I behandlingen av dette verset er det en klar tendens til å unngå oversettelser som åpner opp at Jesus kan forstås som en del av skapningen.

Oversettelsesprosessen

Ungdomsoversettelsen

Selv om UO bare skulle være en språklig fornyelse av NO04/30, ble den av flere vurdert som et selvstendig arbeid og som et forarbeid til en ny kirkelig oversettelse.⁵⁵⁶ Oversettelsesmanuskriptene til UO59 bokmål er ikke

⁵⁵⁵ Den eneste forskjellen som er mulig i spore mellom disse utgavene, er i tegnsætningen til vers 18, der bl.a. N²¹ setter komma etter *tou sōmatos* for å synliggjøre at *tēs ekklēsiās* står som apposisjon til det foregående uttrykket. Kommaet er borte i tekstgrunnlaget for NO78/85 (NA²⁵), men UBS³ har beholdt kommaet. Kommaet er også borte i tekstgrunnlaget for NT05/Bibel 2011 (NA²⁷).

⁵⁵⁶ Se s. 41–3.

bevart. Den endelige bokmålsutgaven viser ingen vesentlige endringer i forhold til oversettelsen i NO04/30:

Tekst	NO04/30	UO59 bokmål
Kol 1,15	Og han er et bilde av Gud den usynlige, <u>den førstefødte fremfor enhver skapning</u> ;	Han er bildet av den usynlige Gud, <u>den førstefødte framfor enhver skapning</u>
Kol 1,18	Og han er hovedet for legemet, som er menigheten, <u>han som er opphavet, den førstefødte av de døde</u> , forat han i alle deler skulde være den ypperste;	Og han er hodet for legemet, for kirken. Han er <u>opphavet, den førstefødte av de døde</u> ; i alt skulle han være den fremste.

Oversettelsen «den førstefødte framfor enhver skapning» er noe tvetydig på norsk. I tidligere norsk språkføring var det en mulighet for at «fremfor» kunne betegne at det omtalte var en del av en gruppe. Slik er det brukt i flere tilfeller i NO04/30, der noe blir skilt ut *innenfor* en gruppe, eksempelvis i gjengivelsen av Dom 5,24: «Priset fremfor kvinner være Jael, kenitten Hebers hustru! Fremfor kvinner i telt være hun priset!»⁵⁵⁷ Som vi skal se, kan fremfor også ha denne funksjonen i UO59. I senere språkbruk ser ordet ut til å ha en litt annen funksjon, og ser i sterkere grad ut til å skille ut noe fra noe annet (dette diskuteres videre på side 239).

Ordet «framfor» er altså nøkkelordet i denne sammenhengen. Ordet forekommer 15 ganger i UO59, og brukes i ulike betydninger. Den bruken som ligner mest på eksempelet ovenfor, finner vi i UOs oversettelse av Rom 3,1 («Har da jøden noe framfor andre?»); 14,6 («Den som helholder én dag fremfor andre») og 1 Kor 4,7 («For hvem sier at du har noe framfor andre?»). I disse tilfellene brukes «framfor» for å indikere en kontrast til «andre», og bruken av «framfor» fungerer som en indikator på at noe skilles ut fra noe annet. I Kol 1,15 kan det også se ut til at «framfor» markerer en kontrast mellom «den førstefødte» og «enhver skapning», og at det da foreligger en kvalitativ forskjell mellom «den førstefødte» og «enhver skapning».

Oversettelsen i NO04/30 og UO59 har beholdt en viss flertydighet, men det er tydelig at det er markert en større kontrast mellom «den førstefødte» og «enhver skapning» enn det har blitt gjort mellom «den førstefødte» og «de døde» i vers 18, som gjengis med preposisjonen «av».

⁵⁵⁷ Se videre 2 Sam 23,19.23; 1 Krøn 11,21.25; Høys 5,10.

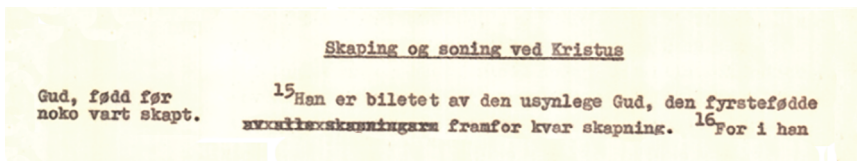
«Den førstefødte av de døde» gjør det nærliggende å forstå teksten som at «den førstefødte» (Jesus) her inkluderes i gruppen «de døde».

I UO61 nynorsk finner man tilsvarende tendenser som i NO04/30 og UO59, der førstnevnte i all hovedsak viser en språklig fornyelse av NO38:

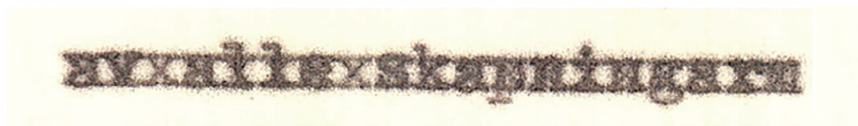
Tekst	NO38	UO61 nynorsk
Kol 1,15	Og han er eit bilete av Gud den usynlege, den førstefødde framfor all skapning;	Han er biletet av den usynlege Gud, den førstefødde framfor kvar skapning.
Kol 1,18	Og han er hovudet for lekamen, som er kyrkja, han som er opphavet, den førstefødde av dei daude	Og han er hovudet for lekamen, for kyrkja. Han er opphavet, den førstefødde av dei døde

Oversettelsesmanuskriptene til UO61 nynorsk er derimot bevart, og her finner man flere nyanser i gjengivelsen:⁵⁵⁸

Kol 1, 15 i oversettelsesmanuskriptet til UO61

Oversettelsesmanuskriptet viser at det aktuelle uttrykket i vers 15 har vært gjengitt med den potensielt problematiske oversettelsen «den førstefødde av alle skapningar». Alternativet er imidlertid strøket ut på skrivemaskinen.

Dette er utkastet til nynorskoversetter Ingolf Kvamen. Dette og andre utkast har flere alternativer i marginen, noe som var vanlig praksis i første ledd når primæroversetterne arbeidet, slik at den videre saksgangen hadde flere alternativer å forholde seg til. I Kvamens utkast finnes det også flere utstrykninger som denne, der han har skrevet en løsning i teksten, men

⁵⁵⁸ RA, PA-1345/F0018/01.

siden endret det til et annet alternativ. Endringene er av både stilistisk og eksegetisk art. I dette tilfellet ser det ut til at «av alle skapningar» først har vært skrevet inn, for så å ha blitt slettet mens arket fremdeles stod i skrivemaskinen. Det kan man se ved at slettefunksjonen (x-ene) står nøyaktig på linje med bokstavene. Det ville vært svært vanskelig å få dette like nøyaktig på linjen om man hadde tatt ut arket. Det at oversetteren har skrevet inn gjengivelsen «den fyrstefødde av alle skapningar», tyder på at han så dette som et reelt alternativ. Spørsmålet er: Hvorfor skrev han dette først i teksten når bokmålsteksten hadde en annen løsning? Var det en mer selvstendig oversettelse fra den greske teksten? Sammenlignet han med andre bibeloversettelser?⁵⁵⁹ Det er et spørsmål som må forbli ubesvart. Det eneste man kan konstatere, er at den potensielt problematiske gjengivelsen var oppe som alternativ, men ble strøket ut. Grunnen var antakelig at nynorskoversetteren var forpliktet til å følge eksegesen i bokmålsteksten. For dem som leste Kvamens utkast i det videre arbeidet, var det likevel mulig å se hvilket alternativ som var slettet. Alternativet i venstre marg («fødd før noko vart skapt») representerer også en annen formulering enn bokmålsutgaven. Det er også interessant at oversetteren med dette har utfordret eksegesen til NO38, noe som igjen understreker at Ungdomsversetelsen var noe mer enn en språklig fornyelse av NO04/30.

Oversetter Ingolf Kvamen hadde nå gitt flere alternativer (hovedtekst: «den fyrstefødde framfor kvar skapning»/alt.: «fødd før noko vart skapt»), og Bibelselskapet stod fritt til å behandle teksten videre. Kolosserbrevet skulle igjen oversettes ved utarbeidelsen av NO78.

NT75 og NO78

I den endelige versjonen av NT75 og NO78 oversettes teksten på en måte som tydeliggjør at Kristus rangeres over skapelsenm:

Endelig tekst Kol 1,15 NT75/NO78	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte, som står over alt det skapte.
-------------------------------------	---

559 Åge Holter, som var en av ankermennene bak UO, bemerker at sammenligning med andre bibeloversettelser var et viktig verktøy i prosessen. Åge Holter, «The New Testament Translated for the Norwegian Youth», *BT* 11, nr. 3 (1960): 129.

Det endelige utkastet viser en interessant utvikling fra førsteutkastet. Behandlingen av Kolosserbrevet stod for tur mot slutten av 1972 og i begynnelsen av 1973. Bjørn Sandvik leverte førsteutkastet, som så slik ut for de aktuelle versene:⁵⁶⁰

15. Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte av alle skapninger,	/et bilde av den usynlige Gud
18 han er hodet for legemet, for menigheten. Han er begynnelsen, den førstefødte av de døde, så han i ett og alt kan være den fremste.	/kirken /den første som stod opp fra de døde

I førsteutkastet til vers 15 ser vi at det aktuelle uttrykket er gjengitt flertydig, og at det ikke er ført noen alternativer i margin. Dette tolker Sandvik selv som at han ikke har sett teksten «som noe problem i det hele tatt, språklig sett».⁵⁶¹ Primærversetternes oppgave var nemlig å greie ut om forskjellige oversettelsesmuligheter, der de mente dette forelå.⁵⁶²

Sandviks oversettelse ligger her nær flere konkordante oversettelser han sammenlignet med, men også enkelte meningsoversettelser.⁵⁶³ Med dette har han altså valgt bort flere oversettelser som entydig atskiller Jesus fra skapelsen. Dette fantes hovedsakelig i meningsoversettelser.⁵⁶⁴

I vers 18 oversettes det aktuelle leddet også flertydig, sammen med et alternativ i margin («den første som stod opp fra de døde»)⁵⁶⁵ I Sandviks

⁵⁶⁰ BS, 066/4-64.

⁵⁶¹ Intervju 16.9.15.

⁵⁶² Jf. s. 77.

⁵⁶³ Jf. KJV («the firstborn of every creature»), DO48 («al Skabnings førstefødte»), RSV («the first-born of all creation»), Jérusalem («Premier-Né de toute créature»), JB («the first-born of all creation»), Zürcher («der Erstgeborene der ganzen Schöpfung»), Einheitsübersetzung NT («der Erstgeborene der ganzen Schöpfung»), TOB NT («Premier-né de toute créature»).

⁵⁶⁴ SVE1917 («förstfödd före allt skapat»), NEB NT («his is the primacy over all created things»), Luther («der Erstgeborene vor allen Kreaturen»), Hedegård («förstefödd före hela skapelsen»), TEV NT («He is the first-born Son, superior to all created things»), Wilckens («der Erstgeborene vor aller Schöpfung»), Gute Nachricht («Er ist der Erstgeborene des Vaters; vor allem Geschaffenen war er schon da»), Bonnes Nouvelles («Il est le Fils premier-né, supérieur à tout ce qui a été créé»).

⁵⁶⁵ Det at NA²⁵ (og UBS³) hadde preposisjonen *ek* i hovedteksten (*prōtotos ek tōn nekron*, «den førstefødte fra de døde»), ser ikke ut til å ha fått noen avgjørende effekt for oversettelsen. Både NO04/30 og UO hadde her «av de døde», noe som kan ha hatt betydning i dette tilfellet.

håndskrevne førsteutkast er «Hedegård» satt i parentes etter dette forslaget, noe som indikerer at oversettelsesalternativet var inspirert eller hentet fra Hedegårds oversettelse, som var blant dem Sandvik sammenlignet med.⁵⁶⁶

Aalens endringsforslag til vers 15

I Sverre Aalens «Merknader til Kolosserbrevet» (januar 1973) foreslås det en sentral endring for vers 15:⁵⁶⁷

15 ~~den~~ den førstefødte Sønn over alt det skapte

Endringsforslaget fremmer et klart alternativ til Sandviks førsteutkast, og er teologisk sett mer eksplisitt i betydningen, da den «førstefødte» entydig rangeres over skapelsen. Mens gjengivelsen i førsteutkastet åpner opp for flere tolkninger, innsnevres meningsinnholdet i Aalens forslag – noe som tydeliggjør et bestemt syn på Jesus. Et oversettelsesmanuskript som ble brukt under behandlingen på OU-møtet, viser denne endringen:⁵⁶⁸

15 Han er den usynlige Guds bilde,
den førstefødte, som står over all det skapte,
~~av alle skapningen,~~

Her er Aalens forståelse reflektert i en noe omskrevet form. Selv om det ikke finnes noen begrunnelse for Aalens endringsforslag, gjenspeiler forslaget et bestemt meningsinnhold, nemlig at Kristus står over skapelsen. Siden det var en meningsoversettelse de tross alt laget, behøvde de ingen greskspråklig (grammatikalsk) grunn for å legitimere en slik gjengivelse.

Etter å ha sett saksgangen og materialet for denne teksten mener Bjørn Sandvik at dette ikke er et spørsmål om grammatikk, men om teologi: «Her slår jo Aalens teologi igjennom», det vil si at «han skal få Kristi

566 BS, 075/4-98-4. Hedegårds oversettelse av Kol 1,18: «Han är dess ursprung, den förste som har uppstått från de döda.»

567 BS, 066/4-64.

568 BS, 066/4-64.

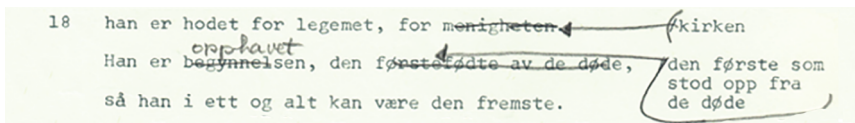
guddommelige stilling så høy som mulig». ⁵⁶⁹ Sandvik mener den endelige oversettelsen er «noe fri, noe dogmatisk». Samtidig påpeker han at hans førsteutkast («den førstefødte av alle skapninger») er «en mer direkte oversettelse» av den greske teksten. ⁵⁷⁰

Både i NT75 og NO78 ble den endelige formen som følger:

Endelig tekst Kol 1,15 NT75/NO78	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte, som står over alt det skapte.
-------------------------------------	--

Endringsforslag for vers 18

I dokumentet med Aalens endringsforslag finnes kun én bemerkning om vers 18, der han foreslår å ta inn «marginalen» «kirken» fremfor «menigheten», som stod i førsteutkastet. Oddmund Hjelde var bedt om å omskrive kildeteksten i vers 18, og skrev: «Ellers er jeg tiltalt av margin i v. 18. Bildet av førstefødsel er det vel ikke strengt nødvendig å ha med.» ⁵⁷¹ Kommentaren reflekterer et syn på oversettelse der hensynet til mottakerspråket dominerer. Derfor er det ikke avgjørende å oversette alle ordene direkte, som «førstefødt» i dette tilfellet. Hjelde hadde imidlertid ikke noe endringsforslag til Sandviks førsteutkast av vers 15. Både Aalens og Hjeldes endringsforslag ble vedtatt på OU-møtet. ⁵⁷²

Bildet viser at marginalforslagene ble vedtatt for vers 18. Etter landsstyrets behanssding 12. april 1973 og OUs behandling 21. juni 1973 var teksten ferdig behandlet, og den endelige versjonen av vers 18 ble slik i NT75 og NO78:

⁵⁶⁹ Intervju 16.9.15. Sandvik knytter formuleringen opp mot Aalens høykristologi. Aalens kristologi er kort beskrevet på s. 66–7.

⁵⁷⁰ Intervju 16.9.15.

⁵⁷¹ BS, 064/4-64.

⁵⁷² BS, 064/4-64.

Endelig tekst Kol 1,18 NT75/NO78	Han er hodet for legemet, som er kirken. Han er opphavet, <u>den første som stod opp fra de døde</u> , så han i ett og alt kan være den fremste.
-------------------------------------	--

NO78/85

I justeringen i 1985 ble Kol 1,15 stående urørt, mens formuleringen «den første som stod opp fra de døde» i vers 18 ble endret tilbake til gjengivelsen fra Sandviks førsteutkast: «Den førstefødte av de døde». Verset ble først behandlet i OU:⁵⁷³ Vedtakene fra OU 30. desember 1982 ser ut til å ha blitt behandlet i sentralstyrets møte 11. januar 1983. En kopi av disse OU-vedtakene er bevart sammen med Magne Sæbøs håndskrift.⁵⁷⁴ I Sæbøs kommentarer er flere kommentarer knyttet til sentralstyrets medlemmer nevnt, noe som ser ut til å indikere at kommentarene ble skrevet under sentralstyremøtet 11. januar 1983. Ved siden av vedtakene ser det ut til å stå «(Her – oversettelsen dynamisk)», som må være kort for «dynamisk ekvivalens» – som knytter den til Nidas meningsoversettelse.⁵⁷⁵ Dette kan se ut til å bety at oversettelsen av Kol 1,18 i NO78 er en fri meningsoversettelse. Dette synes bekreftet av en annen bemerkning: «(det fremgår ikke at han er oppstått)».⁵⁷⁶ Bemerkningen kritiserer oversettelsen av Kol 1,18 NO78 for å være forklarende. «Det fremgår ikke» betyr her: Det fremgår ikke i kildeteksten. Kritikken er da rettet mot at «den første som stod opp fra de døde» ikke er en oversettelse av kildeteksten form. Som vi har sett, la Nida opp til at kildetekstens form må endres for å bevare meningen. Kritikken av gjengivelsen av Kol 1,18 i NO78 (ovenfor) er derfor indirekte rettet mot dette, og ser ut til å tilstrebe en høyere grad av konkordans ved å endre teksten tilbake til Sandviks førsteutkast («den førstefødte av de døde») – som i langt større grad er åpen for flere fortolkninger. I dette tilfellet kan kritikken ha vært rettet mot at forklaringen ensidig fokuserte på Kristus, og at «de døde» ble utelatt i formuleringen. Ved å endre tilbake til «den førstefødte av de døde», åpner man for at uttrykket kan tolkes eskatologisk, dvs. som at det handler om de siste dager. Dette eskatologiske

573 PA-1345/D0004.

574 BS, 017/4-1-12-2.

575 BS, 017/4-1-12-2.

576 BS, 017/4-1-12-2.

fokuset er også fremtredende i andre paulinske tekster: Kristi oppstandelse er ikke bare et engangstilfelle, men markerer begynnelsen på en generell oppstandelse før den siste dommen (jf. f.eks. 1 Kor 15,20f.).

Fra sentralstyret gikk teksten videre til landsstyret for godkjenning. Magne Sæbøs kopi av den opprinnelige OU-protokollen er bevart i arkivet som saksdokument for landsstyremøtet 9. mars 1983.⁵⁷⁷ Sæbø forteller at bemerkningene fra landsstyremøtet ble ført inn med rød penn.⁵⁷⁸ Sæbø har her skrevet «Apg 26,23», «Åp 1,5» og «Rom 8,29» med rød penn – noe som sannsynligvis indikerer at de (landsstyret) anså dette som parallelltekster til Kol 1,18. Når man så på disse tekstene i samsyn med Kol 1,18, kan gjengivelsen av dette verset ha fremstått som inkonsistent fordi man ikke hadde beholdt bildet med en førstefødsel, slik som i disse tre parallelltekstene, men også tre vers tidligere (Kol 1,15). I NT75/NO78 oversatte man parallellteksten Åp 1,5 (*ho prōtotokos tōn nekrōn*) til «den førstefødte av de døde», samtidig som man også beholdt bildet med en førstefødsel i Rom 8,29 (*prōtotokon en pollois adelfois*), oversatt til «den førstefødte blant mange brødre». Oversettelsen av Kol 1,18 skilte seg i alle fall ut fra hvordan man ellers hadde oversatt uttrykket. Bildet med en førstefødsel ble nå tilbakeført, og uttrykket ble gjengitt i tråd med forståelsen fra parallelltekster.

Kritikken mot gjengivelsen i NO78 ser altså ut til å gå på at den var for fri, og man gikk tilbake til Sandviks førsteutkast. Men hva med vers 15? I Sandviks oversettelse var parallellversene Kol 1,15,18 oversatt svært likt. Begge versene ble innledet med «den førstefødte» etterfulgt av preposisjonen «av», som knyttet «den førstefødte» sammen med gruppene «enhver skapning» (v. 15) og «de døde» (v. 18). Dette ble imidlertid ikke endret i NO78/85. Det er tydelig at man her behandler vers 15 annerledes enn vers 18, til tross for at det er to uttrykk med strukturelle og syntaktiske likheter. Når man bruker idiomatisk metode, er det ikke et så stort problem at parallele språkuttrykk oversettes forskjellig, men det er likevel interessant å se hvor man går inn og justerer oversettelsen (v. 18) – og hvor man ikke gjør det (v. 15). Med ovennevnte behandling av Kol 1,18, er det ikke utenkelig at man også har sett på vers 15. I vers 18 er det derimot ingen

577 BS, 076/5-1-1.

578 Telefonsamtale 8.4.14.

teologiske betenkeligheter, og derfor kan det ha vært lettere å tilbakeføre en tilsvarende gjengivelse her enn i vers 15. En tilsvarende oversettelse i vers 15 kunne teologisk sett fremstått som en mer utfordrende gjengivelse, ettersom det ville åpnet opp et meningspotensial som indikerer at Kristus («den førstefødte») kan forstås som del av skapelsen, på samme måte som Kristus (som «den førstefødte») kan forstås som inkludert i gruppen «de døde» i vers 18.

Bibel 2011

I tråd med prinsippene for oversettelsen skulle man i Bibel 2011 gå et steg i konkordant retning. Særlig relevant for oversettelsen av denne teksten er en korrespondanse mellom teologisk hovedkonsulent Gunnar Johnstad og prosjektleder Mørk. Her argumenterer Johnstad for en mer åpen formulering og flertydig oversettelse av genitivsuttrykket i 2 Tim 1,8, og fortsetter: «Vi har i NTR [prøveoversettelsen]⁵⁷⁹ bevisst redusert bruken av tolkende genitiver. I overensstemmelse med dette foreslår jeg [...]»⁵⁸⁰ Med uttrykket «tolkende genitiver» menes det sannsynligvis entydige, omskrivende gjengivelser av greske genitivsuttrykk, slik det kan sies å være en tendens til i NO78/85 (jf. bl.a. Kol 1,18). I stedet har man tilstrebet åpne formuleringer som kan forstås på flere måter, slik genitivene også står ufortolket i kildeteksten, i tråd med prinsippet om konkordans. Det at man har hatt en bevisst tanke om å redusere «tolkende genitiver» i oversettelsesprosessen, kan i denne sammenheng knyttes til de overordnede retningslinjene, der målet var «å gjenskape de litterære strukturene i kildeteksten, der hvor en meningsbasert oversettelse hadde ført til at man ikke tok hensyn til den litterære formen og strukturen».⁵⁸¹ I denne sammenheng gjenstår det å se hvorvidt man ville tilstrebe en tilsvarende åpenhet og flertydig oversettelse av genitivsuttrykket i Kol 1,15. I den endelige versjonen ble verset oversatt til:

Kol 1,15 NT05/Bibel 2011	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte før alt det skapte.
-----------------------------	--

579 Prøveoversettelsene representerte tekster som var foreløpig godkjent av Bibelselskapets styre.

580 E-post fra Johnstad til Mørk, 18.1.2005.

581 Egen oversettelse av Mørk, «Hearing the Voice of the Other», 153.

Lik NO78/85 er oversettelsen her teologisk entydig: Gjengivelsen sikrer at Kristus ikke kan forstås som en del av skaperverket. Oversettelsesprosessen til Bibel 2011 demonstrerer en ganske iherdig innsats for å unngå flertydighet i dette verset. I oversettelsesprosessen er det mulig å dokumentere minst fire situasjoner der en flertydig gjengivelse blir unngått. Jeg vender meg nå til det første tilfellet.

(1) Gjengivelsen i førsteutkastet blir unngått

Det første bokmålsutkastet var ferdig 29. juni 2001.⁵⁸² Nynorskutkastet var først ferdig på et senere stadium (12.12.01), da bokmålsteksten allerede hadde blitt revidert til en 3. versjon. Reidar Aasgaards førsteutkast til bokmål ble først sendt til konsulentene. Førsteutkastet av de aktuelle versene så slik ut:

Kol 1,15 BMIT	Han er den usynlige Guds bilde, hele skaperverkets førstefødte.
Kommentar	Eller: den førstefødte i hele skaperverket, eller som før.
Kol 1,18 BMIT	Han er opphavet, den førstefødte av de døde.

Aasgaard forteller i et intervju om utgangspunktet for sitt førsteutkast: «Jeg husker at jeg opplevde at slik det stod i NO78/85, så var det nesten en parafrase. Så målet mitt ble da å stramme det inn og i utgangspunktet gjøre det mer flertydig, mer åpent.»⁵⁸³ Aasgaard utdyper dette: «Jeg tenkte at for meg som oversetter så var det mulig å ivareta noe av den flertydigheten. Gjerne langt bedre enn hva jeg opplevde at NO78/85 gjorde, som tok det i en tydeligere, beskrivende retning. Mitt hensyn som oversetter var å bevare muligheten for ulike betydninger.»⁵⁸⁴ I og med at han anså gjengivelsen i NO78/85 som «nesten en parafrase», er det tydelig at han ikke anså den som legitimert av gresk grammatikk, og i tråd med retningslinjene ville det da ikke være noen grunn til å beholde en slik gjengivelse.

I gjengivelsen av vers 15 har oversetteren lagt seg svært tett på den greske uttrykksmåten, og har gjengitt uttrykket direkte uten å bruke

⁵⁸² Ifølge REM-linjen på oversettelsesmanuskriptet, ført inn av Aasgaard. BS, 109/1.

⁵⁸³ Intervju 30.4.15.

⁵⁸⁴ Intervju 30.4.15.

preposisjon. I stedet har han brukt genitivs-s på substantivet (skaperverkets) for å markere genitivsforbindelsen mellom «den førstefødte» og «hele skaperverket». På bokmål åpner denne gjengivelsen opp for flere lesninger, deriblant en som indikerer at det omtalte er del av en gruppe, selv om det er vanligere i moderne bokmål å bruke preposisjon (sml. f.eks. «Stortingets flertall» og «flertallet av Stortinget»⁵⁸⁵). Preposisjonen «av» kunne blitt brukt – slik som i gjengivelsen i vers 18 – men også «blant». Gjengivelsen ligger også nær DO92 («al skabnings førstefødte»), som også var viktig i sammenligningen. Gunnes («all skapningens førstefødte») ligger nær den danske. Foruten disse oversettelsene har Aasgaard også bekreftet at han brukte *The Precise Parallel New Testament*, som også var inkludert i listen over hjelpemidler for oversetterne.⁵⁸⁶ Bortsett fra NIV (idiomatisk) blir det aktuelle uttrykket gjengitt flertydig i de andre bibeloversettelsene i denne parallellutgaven (KJV, NASB, Amplified, Rheims, NAB og NRSV),⁵⁸⁷ og tilsvarende i Zürcher og Elberfelder, som også ble konsultert.⁵⁸⁸

Alternativet «den førstefødte i hele skaperverket» har også beholdt den teologiske tvetydigheten. Dette alternativet kommer veldig nær gjengivelsen i SO2000 («den förstfödde i hela skapelsen»), som var et viktig referanseverktøy – ikke bare for Aasgaard, men for hele prosjektet (jf. prinsippene).⁵⁸⁹ Aasgaards oversettelsesvalg og tilhørende oversettelsesalternativ hadde altså betydelig støtte i andre oversettelser, særlig blant konkordante oversettelser og oversettelser med en vekslende oversettelsesmetode (KJV, Rheims, NASB, NAB, ASV, ERV, RSV, NRSV, ESV, Zürcher, Elberfelder og TOB),⁵⁹⁰ men også i flere idiomatiske oversettelser (Gunnes, DO92, SO2000, NJB, Amplified, Einheitsübersetzung).

585 Jf. også Ragnar Leivestad og Bjørn Helge Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 3. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1996), 182.

586 Kohlenberger, *The Precise Parallel New Testament*.

587 KJV («the firstborn of every creature»), NASB («the first-born of all creation»), Amplified («He is the Firstborn of all creation»), Douay-Rheims («the firstborn of every creature»), NAB («the firstborn of all creation»), NRSV («the firstborn of all creation»).

588 Zürcher («der Erstgeborne der ganzen Schöpfung»), Elberfelder («der Erstgeborene aller Schöpfung»), NJB oversetter også flertydig («the first-born of all creation»).

589 Jf. s. 123–4.

590 Douay-Rheims er riktignok oversatt fra Vulgata. TOB: «Il est l'image du Dieu invisible, Premier-né de toute créature.»

Tendensen i disse oversettelsene er at de har gjengitt uttrykket flertydig, slik som Aasgaard. Aasgaard har valgt bort øvrige bibeloversettelser som entydig rangerer Jesus som kvalitativt atskilt fra skapelsen (NIV, REB, Luther).⁵⁹¹

Førsteutkastet kommenteres av teologisk konsulent

Da førstutkastet var ferdig, ble det sendt til konsulentene. Teologisk hovedkonsulent Johnstad kommenterte følgende til Aasgaards førsteutkast:

v. 15 gen. *pasæs ktiseås* kan være en gen. comparisonis – slik er den forstått i NO –78/85 – eller en tidsgenitiv. I slike tilfeller, hvor argumentene for den ene og annen løsning synes å være jevn gode, mener jeg vi skal holde på nåværende tolkning.

v. 18 Leser vi prep. *ek* og ikke bare partitiv gen., bør vel oversettelsen være «fra de døde».⁵⁹²

Det er interessant å merke seg at Johnstad ikke engang nevner en flertydig gjengivelse som alternativ, slik både Aasgaards førsteutkast og oversettelsesalternativ («den førstefødte i hele skaperverket») var. Et stort flertall av oversettelsene de sammenlignet med, har også beholdt denne flertydigheten. Det er tydelig at Johnstad i dette tilfellet vil unngå disse gjengivelsene. I stedet foreslår han to *andre* alternativer, der ingen av dem favner oversetterens alternativer. Videre fremstiller Johnstad det som om dette er et grammatikalsk spørsmål med kun to alternativer (sammenligningsgenitiv og temporal genitiv). Johnstad knytter sammenligningsgenitiven til gjengivelsen i NO78/85 og legitimerer dermed denne oversettelsen som en konkordant gjengivelse, det vil si en gjengivelse som kan beskrives som nær grunnteksten. Denne argumentasjonen motvirker dermed at gjengivelsen blir ansett som en forklaring av den greske

591 NIV («the firstborn over all creation»), REB («his is the primacy over all creation»), Luther («der Erstgeborene vor aller Schöpfung»), NB88 («den førstefødte fremfor enhver skapning») og BF97 («Den førstefødte framfor hele skapningen»). NB88 og BF97 er inkludert her pga. den endrede språkbruken av «fremfor/framfor» i moderne norsk (se s. 249)

592 BS, digitalt arkiv, KOMM KOL BM.doc.

teksten, noe som igjen rettfærdiggjør valget om å beholde uttrykket, i tråd med retningslinjene for Bibel 2011. Det kan selvsagt være at Johnstad mente at de to genitivskategoriene var legitime, men måten han unngår de teologisk tvetydige alternativene på, er påfallende. Denne unnvikelsen blir enda tydeligere i hans kommentar til oversettelsen av vers 18. Her mener Johnstad at Aasgaard har lest en partitiv genitiv, og at Aasgaard har utelatt å oversette preposisjonen *ek*. Det betyr at Johnstad erkjenner varianten uten preposisjonen (*prōtotokos tōn nekrōn*) som en partitiv genitiv.⁵⁹³ Hvis man leser uttrykket i vers 18 uten preposisjonen *ek*, blir uttrykket tilnærmet identisk med uttrykket i vers 15, der *prōtotokos* alene følges av et genitivsuttrykk. Det betyr at Johnstad i det ene tilfellet (vers 18) erkjenner uttrykket som en partitiv genitiv, men unngår det totalt i det andre tilfellet (vers 15) – til tross for at uttrykksmåtene er identiske. Hvis vi for øvrig ser tilbake til oversettelsesprosessen i NO78, var det svært få indikasjoner på at endringen fra førsteutkastet («den førstefødte av alle skapninger») til endelig tekst («den førstefødte, som står over alt det skapte») var motivert av grammatikalske hensyn til tekstens *form* (jf. også Sandviks tidligere beskrivelse). Tvert imot så endringen av både vers 15 og 18 ut til å ha vært gjort av hensynet til å forklare uttrykket i tråd med tekstens antatte mening. Ved å foreslå to andre alternativer argumenterer Johnstad implisitt mot oversetterens alternativer og, i sin konsekvens, for en annen teologi. Som vi skal se, representerer begge hans alternativer en teologi som fremhever Kristus som kvalitativt *forskjellig* fra alt det skapte.

(2) Gjengivelsen i førsteutkastet blir forkastet

Johnstads kommentarer gikk tilbake til Aasgaard, som med utgangspunkt i kommentarene fra konsulentene utarbeidet en «1T 2. versjon».⁵⁹⁴ Flere av kommentarene i kommentarfeltet står i dialog med Johnstads tilsendte kommentarer. I oversettelsen av vers 15 i «1T 2. versjon» har ikke

593 Dette bekreftes av Johnstads kommentar i *NTR* 3, som forutsetter at oversettelsen «den førstefødte av de døde» er en oversettelse av tekstvarianten *prōtotokos tōn nekrōn*. *NTR: Det nye testamente revidert med oversetternes kommentarer*, bd. 3, *Matt: Matteusevangeliet, Efeserbrevet og Kolosserbrevet* (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 2004), N112.

594 BS, 109/1. På den fysiske kopien har Ingvild Ellingsen skrevet på «1T – 2. versjon – på grunnlag av konsulentuttalelser».

Aasgaard tatt hensyn til Johnstads kommentar, i stedet har han fremhevet den teologiske tvetydigheten enda mer ved å sette inn preposisjonen «blant».⁵⁹⁵ Aasgaard har også formulert en kritisk kommentar til løsningen i NO78/85, som Johnstad anbefalte å bli stående ved. Det er tydelig at Aasgaard var uenig med Johnstad i dette spørsmålet, og Aasgaard hadde nå begrunnet hvorfor han ønsket en annen gjengivelse enn den fra NO78/85.

Kol 1,15 BM1T 2. versjon	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte blant alt det skapte.
Kommentar	Eller: den førstefødte i hele skaperverket, eller som før (men dette er for ordrikt og tolkende).
Kol 1,18 BM1T 2. versjon	Han er opphavet, den førstefødte av de døde.
Kommentar	av de døde, eller: fra de døde (jf. Gunnars kommentar)

I denne versjonen har oversetteren gått bort fra førsteutkastet, med den ordrette gjengivelsen «hele skaperverkets førstefødte», og lagt til preposisjonen «blant», noe som gjør den potensielt problematiske lesningen enda mer tydelig. I den nye gjengivelsen er «den førstefødte» plassert «blant alt det skapte» – på samme måte som «den førstefødte» i Rom 8,29 plasseres «blant mange brødre».⁵⁹⁶

Teksten behandles i oversettergruppen

Versjon 1T 2. versjon ble lagt frem for oversettergruppen 8.–10. november 2001. Etter møtet kan man spore en radikal endring. Møtereferatet og den nye versjonen vitner om dette:⁵⁹⁷

Kol 1,15 BM2T	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte, født før alt det skapte.
Kommentar	Eller: eller som før (men dette er for ordrikt og tolkende). NOTE: at det i «første-» kan ligge både tid (før) og rang (fremst).
Kol 1,18 BM2T	Han er opphavet, den førstefødte av de døde.
Kommentar	av de døde, eller: fra de døde (jf. Gunnars kommentar)

595 Både «blant» og «i» kan i prinsippet også forstås lokalt uten å være partitivt, altså kan Jesus ved en slik oversettelse også forstås som den førstefødte som befinner seg midt mellom alt det skapte. Takk til Olav Refvem for denne bemerkningen.

596 Rom 8,29 er for øvrig den første blant flere krysshenvisninger for Kol 1,15.

597 Møtereferatet: «Han som ble født før noe ble skapt. FOTNOTE: Både før i tid og framfor i rang.» Referat fra tekstmøte 08-10.11.Kol.doc.

I og med at ingen av Aasgaards hovedtekster (eller alternativer) inneholdt en gjengivelse av uttrykket som tidsuttrykk, er det nærliggende å tenke seg at dette kom fra Johnstad (jf. hans kommentar om at *pasēs ktiseōs* kunne være en tidsgenitiv). Aasgaards kritiske kommentar til løsningen i NO78/85 (jf. kommentaren ovenfor) kan forklare hvorfor dette alternativet ble valgt bort. Den nye gjengivelsen ser likevel ikke ut til å ha lagt Johnstads forståelse til grunn, som fokuserte på genitivsuttrykket.

⁵⁹⁸ Gjengivelsen ser nå ut til å fremheve og forklare *prōtotokos*, som nå er oversatt to ganger: «Den førstefødte, født før ...». Doblingen fører til en markant vektlegging av at han er født, og ser nå ut til å handle om Sønnens opphav, noe som også var stridspunktet i den arianske strid. Med den nye formuleringen er ikke veien lang til den nikenske trosbekjennelsens «født, ikke skapt». Både i teksten og ved forslaget i noten (jf. kommentarfeltet ovenfor) har man her først gjengitt «førstefødte», og deretter delt opp ordet *prōtotokos* og isolert *prōto-* fra *-tokos*. Ved å gjøre dette får man frem et bestemt meningsinnhold. Begge forslagene i notene legger opp til gjengivelser som fremhever at Kristus er kvalitativt forskjellig fra skapelsen, enten i tid (før) eller i rang (fremst).

Endringen fra Aasgaards «1T 2. versjon» er verdt å legge merke til. Hans tvetydige oversettelse («den førstefødte blant alt det skapte») og oversettelsesalternativ («den førstefødte i hele skaperverket») er slettet og heller ikke foreslått som alternativ i kommentarfeltet, og er erstattet av en note med en fortolkning som sikrer forståelsen både for hovedtekstens løsning og løsningen i NO78/85. Dette tyder på at Aasgaards oversettelser ble diskutert og forkastet på grunn av at den åpnet opp for en problematisk kristologisk lesning. Endringene vitner også tydelig om hvem som fikk gjennomslag, og hvem som ikke fikk det. Aasgaard forklarer at han ikke kan huske hvordan diskusjonen forløp. Han er heller ikke, som han sier, «konfronterende som type».⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ I intervju (30.04.15) gir Aasgaard uttrykk for det samme. Han mener at det ikke henger så mye på genitivuttrykket, men på en fortolkning av *prototokos*. Selv om Aasgaard ikke husket noe fra akkurat denne diskusjonen, er det likevel interessant at hans svar drar i samme retning som begrunnelsen for oversettelsen i 2T: Begrunnelsen er nå flyttet fra en «tidsgenitiv» til en fortolkning av *prōtotokos*. Dette kan ha vært forårsaket av en tilsvarende reaksjon fra Aasgaards side i oversettelsesprosessen, på samme måte som han gav uttrykk for dette i intervjuet.

⁵⁹⁹ Intervju 30.4.15.

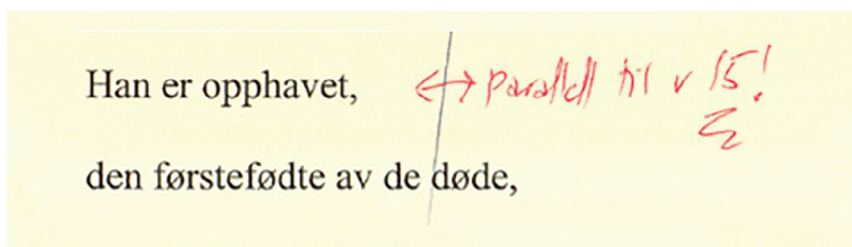
Som oversettelse er denne gjengivelsen unik og ikke mulig å spore i noen bruksbibler på engelsk, tysk eller i skandinaviske språk.

Fotnoten

Med fotnoten er det også tydelig at man vil ha frem et teologisk poeng. Noten opplyser først og fremst ikke om to oversettelsesmuligheter, men sikrer to fortolkninger på én og samme tid (jf. «at det i «første-» kan ligge *både* tid (før) og rang (fremst)» [min uth.]). Det er svært uvanlig i Bibelselskapets oversettelser at man går inn i fotnoter og leder fortolkningen i en viss retning. Noe av årsaken til dette er retningslinjene fra UBS (United Bible Society), som Bibelselskapet er forpliktet på, og som foreskriver «no doctrinal notes or comments» og dermed går imot forklarende fotnoter.⁶⁰⁰ Noten er ikke i seg selv eksplisitt dogmatisk, men implisitt ved at den kun inneholder informasjon som støtter opp om lesningen av Kristus som kvalitativt annerledes fra skapelsen, og unnlater å opplyse om oversettelsene Aasgaard hadde gått inn for. Det at Bibelselskapet her går inn og tolker ordet i en bestemt retning, tyder på at det har vært knyttet en del teologisk prestisje til dette verset.

Parallellitet mellom vers 15 og 18?

En kopi av Aasgaards utkast (iT 2. versjon) fra arkivet viser hans håndskrift og kommentarer.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ Jf. også sak OU21/2005, der forklarende noter ble diskutert og fremhevet som problematisk. BS, digitalt arkiv.

⁶⁰¹ BS, boks 12/mappe 3.

Kommentaren («parallell til v 15!») viser at oversetteren har sett på vers 18 som en parallell til vers 15, og det er tydelig i Aasgaards utkast at han behandler dem som parallelle uttrykk, da begge gjengis med en åpenhet for at «den førstefødte» kan forstås som en del av «alt det skapte» og «de døde». Etter behandlingen i oversettergruppen behandles disse uttrykkene derimot annerledes.

Denne versjonen (2T-versjonen) ble også sendt ut til den kirkelige responsgruppen. Arkivet inneholder kommentarene til bokmålsteksten av Kolosserbrevet fra to KRG-medlemmer. Ingen av dem har kommentert oversettelsen av de aktuelle uttrykkene.⁶⁰² Hans Johan Sagrusten, som hadde deltatt i oversettermøtet, skulle nå gå i gang med sin oversettelse av Kolosserbrevet til nynorsk.

Førsteutkastet på nynorsk utarbeides

Førsteutkastet til nynorsk (NN1T) var ferdig 12. desember 2001, og så slik ut:⁶⁰³

Kol 1,15 NN1T	Han er bilete av den usynlege Gud, den førstefødde framfor alt det skapte.
Kommentar	Alt: All skapningen Alt: Den eine som var fødd før noko vart skapt
Kol 1,18 NN1T	Han er opphavet, den førstefødde av dei døde.

I hovedteksten til vers 15 har Sagrusten lagt seg nær gjengivelsen i NO38, «den fyrstefødde framfor all skapning». Selv om «framfor» tidligere kunne fremheve eksempelvis en person innenfor en gruppe, er denne muligheten i liten grad til stede i moderne norsk. «Framfor» ser derfor ut til å atskille den førstefødte fra skapelsen. Det første alternativet («all skapningen») står som alternativ til «alt det skapte» i hovedteksten. Det andre alternativet reflekterer en tilnærmet lik versjon fra møteprotokollen til oversettergruppens drøfting av bokmålsversjonen («Han som ble født før noe ble skapt»), som skilte seg noe ut fra bokmålsversjonen som ble bearbeidet etter møtet («den førstefødte, født før alt det skapte»).

602 BS, mappe «KRG-tekster II».

603 BS, 109/2.

I førsteutkastet i nynorskversjonen («den eine som var fødd før noko vart skapt») unngås derimot den doble gjengivelsen av *prōtotokos* som finnes i BM2T. I dette alternativet virker det enda tydeligere at Jesus blir født i en helt egen kvalifisert forstand (jf. «den eine som var fødd før noko vart skapt»). Vers 18 oversettes derimot til «den førstefødde av dei døde». Denne versjonen ble også sendt ut til den kirkelige responsgruppen. Arkivet inneholder kommentarene til nynorskteksten av Kolosserbrevet fra to KRG-medlemmer. Ingen av dem har kommentert oversettelsen av de aktuelle uttrykkene.⁶⁰⁴

Førsteutkastet på nynorsk kommenteres av teologisk konsulent

Sagrustens tekst ble så sendt videre til teologisk hovedkonsulent, Gunnar Johnstad, som gjorde følgende bemerkninger til de aktuelle versene:

- v. 15 Når gen. *pasæs ktiseås* oppfattes som en gen. comparisonis, synes jeg kanskje teksten i NO -78/85 kan beholdes – 'framfor' er kanskje noe upresist.
- v. 18 *ek tån nekrån*: vel = «frå dei døde».

Igjen dukker «sammenligningsgenitiv» opp i Johnstads bemerkninger. Denne gangen knytter han kategorien opp mot Sagrustens gjengivelse, og fremstiller det som om hans gjengivelse var motivert av denne grammatikalske forståelsen, selv om han altså mener at nøkkelordet «framfor» kanskje er noe upresist.

Versjon 2T nynorsk utarbeides

Med utgangspunkt i denne responsen laget Sagrusten versjon 2T. Her har han tatt hensyn til begge kommentarene fra Johnstad:⁶⁰⁵

Kol 1,15 NN2T	Han er bilete av den usynlege Gud, den førstefødde som står over alt det skapte.
Kommentar	Alt: All skapningens førstefødde Alt: Den eine som var fødd før noko vart skapt
Kol 1,18 NN2T	Han er opphavet, den førstefødde frå dei døde.

604 BS, mappe «KRG-tekster II».

605 BS, 109/2.

Hovedteksten ble nå identisk med NO78/85 (nynorsk). I kommentarfeltet har Sagrusten også gjort noen endringer. «All skapningens førstefødte» er kommet inn,⁶⁰⁶ som han forstår som en ordrett gjengivelse, noe som blir tydelig nedenfor. Det er sannsynlig at han har sammenlignet med Gunnes, i og med at gjengivelsen er helt den samme («all skapningens førstefødte»). Ingen av Sagrustens utkast ble behandlet i tekstmøtet i oversettergruppen, og 2TNN gikk deretter til OU sammen med 2TBM. Begge tekstene ble behandlet på OU-møtet 11.–12. mars 2002. Ingen av primæroversetterne (Aasgaard eller Sagrusten) var medlem av OU, men Sagrusten skrev en redegjørelse kalt «Viktige val i Efesar- og Kolossarbrevet», som ble sendt som forberedelse til OU-medlemmene sammen med oversettelsesutkastene.⁶⁰⁷

(3) De flertydige gjengivelsene unnlates i saksforberedelsen

Sagrusten kommenterer følgende om Kol 1,15:⁶⁰⁸

NO: «den fyrstefødde som står *over* alt det skapte/den førstefødte, som står *over* ...»

Rev: «tidligere versjon nn:) *framfor* alt det skapte/den førstefødte, født *før* alt det skapte»

Den greske genitiven *pråtotos pasæs ktiseås* er ordrett omsett *heile/all skapningens førstefødde*. Korleis denne skal løysast opp med ein meningsfull preposisjon på norsk, er spørsmålet. *Framfor, over, før* er tre forslag. (uth. i orig.)

I samstillingen av revisjonsutkastene på nynorsk og bokmål har Sagrusten valgt å gjengi versjon 1T for nynorskens vedkommende, mens

606 Det er noe merkelig med genitivs-s i nynorsk, men dette er antakelig gjort bevisst for å understreke hvordan det ordrette alternativet ville se ut uten preposisjon.

607 Dette kommer frem i OU-innkallingen.

608 BS, 119/1-1. Sagrusten forteller i introduksjonen hva skriver går ut på: «Dette notatet gjev ei oversikt over ein del vers i Efesar- og Kolossarbrevet som OU bør sjå særskilt nøye på. Det kan vera vers der det er vanskeleg å velja mellom to ulike tolkingar, vers der valet av omsetjing får konsekvensar for andre tekster, eller vers som er så kjende at det kan vera vanskeleg å endra på dei. Oversikta er sjølvstøtt ikkje fullstendig, sidan alle endringar i bibelteksta er viktige. Nynorsk står alle stader før skråstreken, bokmål etter.»

bokmålsteksten gjengis etter 2T. Antakelig er dette gjort for å fremheve flere alternative preposisjoner, noe som er antydnet ved at han har kursivert preposisjonene. Selv om det ikke er uttalt, er spørsmålet om hvilken preposisjon man skal bruke, nær knyttet til hvilken teologi, og dermed hvilken kristologi, som kommer til uttrykk.

Det er påfallende at Sagrusten unnlater å opplyse om Aasgaards gjengivelser i de to første utkastene, særlig når han selv nevner at den ordrette gjengivelsen er «heile/all skapningens førstefødde». Det er en tydelig dissonans mellom det ordrette alternativet og de påfølgende forslagene til preposisjoner («framfor», «over», «før»). Med Sagrustens ordrette alternativ burde man ha forventet preposisjoner som «av» og «blant». Alle alternativene til en «meningsfull preposisjon på norsk» er i tråd med Johnstads preferanser, jf. den tidligere gjennomgangen. Sagrusten hadde fulgt diskusjonen i oversettergruppen. Dette reflekteres i hans skriv, i og med at han kun presenterer et utvalg av alternativene som var blitt drøftet, og unnlater å opplyse om de som var reflektert i de to første bokmålsutkastene til Aasgaard. Særlig tydelig blir dette når han gjengir førsteutkastet til nynorsk, noe han kan ha gjort for å vise til flere preposisjoner som kunne brukes for det ordrette alternativet.⁶⁰⁹

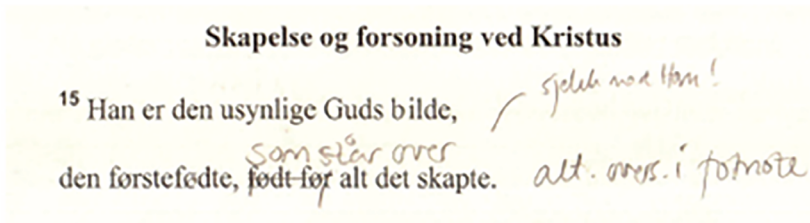
Samtidig er det interessant å merke seg at oversettelsesmulighetene ikke presenteres som et grammatikalsk spørsmål. Det er usannsynlig at Sagrusten ville ha brukt ordet «ordrett» dersom han tenkte det var et grammatikalsk spørsmål, med flere legitime tolkninger av det greske genitivuttrykket.⁶¹⁰ Det at Sagrusten beskriver det som «ordrett», tyder på at han ikke anser tekstens form i Kol 1,15 som et valg mellom flere legitime oversettelsesalternativer. For Sagrusten er spørsmålet imidlertid hvilken meningsfull preposisjon man skal bruke. Med hans forslag blir det tydelig at han kun presenterer preposisjoner som entydig antyder en kvalitativ forskjell mellom Kristus og skaperverket.

609 Ettersom nynorskutkastet nå hadde blitt bearbeidet til en 2T-versjon.

610 Det ville eksempelvis vært unaturlig å karakterisere den ene eller andre tolkningen i debatten om *pistis Christou* som «ordrett» (Rom 3,22: subjektiv genitiv [«Jesus Kristi trofasthet»] eller objektiv genitiv [«troen på Jesus Kristus»]).

Behandlingen i OU-møtet

Når det gjaldt selve behandlingen av Kolosserbrevet i OU-møtet 11.–12. mars 2002, heter det i møtereferatet at «OU fikk behandlet teksten til og med kap. 2».⁶¹¹ I vedtaket heter det: «OU godkjenner det fremlagte forslag til revidert tekst av Paulus' brev til kolosserne, bokmål, og Paulus' brev til kolosserne, nynorsk – til og med kap. 2 – med de merknader som er fremkommet i møtet. OU avventer [et] bearbeidet 3. utkast fra oversettergruppen til ny behandling.»⁶¹² Merknadene som fremkom i møtet, førte til en endring for bokmålsteksten, der vers 15 ble endret til løsningen i NO78/85 og i nynorskteksten (2TNN). Bildet nedenfor viser et kommentert bokmålsutkast som referenten brukte under OU-møtet.⁶¹³

Dette er også ført inn som vedtak i OU-referatet om bokmålsversjonen:

- 1,15 ... den førstefødte, som står over alt det skapte.
+ alternativ oversettelse i FOTNOTE.⁶¹⁴

Dette gjorde bokmålsversjonen identisk med nynorskversjonen i vers 15, trolig i samsvar med Johnstads forslag. Han ønsket å beholde løsningen fra NO78/85 og kommenterte dette til bokmåls- og nynorskutkastet. Hans Kvalbein har antakelig også foretrukket dette, og deres stemme vil samlet ha vært et sterkt votum i dette spørsmålet, ikke minst siden Kvalbein og Johnstad var de eneste nytestamentlerne til stede på møtet. Daværende OU-medlem Hallvard Hagelia, som også var til stede på møtet, forteller at han husker at Kol 1,15–20 var en av de paulinske tekstene de brukte mye tid

611 BS, digitalt arkiv, sakOU11/2002.

612 BS, digitalt arkiv, sakOU11/2002.

613 BS, 109/1.

614 BS, digitalt arkiv, SakOU11/2002.

på.⁶¹⁵ Dette tyder på at de må ha merket seg den teologiske tvetydigheten som var så fremtredende i de oversettelser som ble brukt til sammenligning.

OU-medlemmene fikk tilsendt utkastene før møtet. Dersom noen hadde kikket i kommentarfeltet i bokmålsversjonen, ville de ha sett Aasgaards kritiske kommentar til gjengivelsen i NO78/85 («for ordrikt og tolkende»). Når OU derimot endret teksten tilbake til NO78/85, er det tydelig at Aasgaards kommentar igjen ble ignorert. Hans kritiske kommentar kan ha mistet noe av sin kraft når løsningen i det nye bokmålsutkastet («den førstefødte, født før alt det skapte») selv var både ordrikt og tolkende. Gjengivelsen hadde heller ingen støtte i oversettelser de sammenlignet med. Som tidligere påpekt, har et stort flertall av bibeloversettelser man sammenlignet med, derimot en teologisk tvetydig gjengivelse av vers 15.

Når det gjelder vers 18, ble bokmålsversjonen stående, mens nynorskversjonens «frå dei døde» ble rettet til den tidligere løsningen «1,18 ... den førstefødde av dei døde, ...».⁶¹⁶ Etter endringen i OU-møtet ser gjengivelsen av Kol 1,15.18 ut til å ha stått urørt helt frem til sluttredaksjonen. Kolosserbrevet ble foreløpig godkjent av styret 2. april 2003, og ble prøvpublisert i *NTR* 3, *Matt*, der tekstene ble presentert på følgende måte:⁶¹⁷

Kol 1,15 <i>NTR</i> BM	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte, som står over alt det skapte.
Kommentar	<i>den førstefødte/den førstefødde</i> Første del av det greske ordet (<i>prôtotos</i>) kan bety «først i tid» og «fremst i rang». Her understreker det at Kristus er opphøyet og har en enestående makt og verdighet. Det samme ordet er brukt i v. 19. [<i>sic!</i>]. <i>som står over alt det skapte</i> Den greske teksten har et genitivuttrykk («hele skapningens») som kan forstås som en sammenlikning, og slik er det tolket i <i>NTR</i> . Men genitiven kan også forstås som en <i>tidsgenitiv</i> , og uttrykket kan da oversettes «Kristus er den førstefødte <i>før</i> alt det skapte».

Kommentaren i *NTR* 3 viser samme tendens som kommentaren i Sagrustens skriv til OU. Det opplyses om en direkte oversettelse av genitivuttrykket «hele skapningens [førstefødte]», etterfulgt av kommentarer som unnlater å opplyse om den teologiske tvetydigheten, til tross for at gjengivelsen «hele skapningens førstefødte» også på norsk kan forstås på denne måten (jf.

615 Korrespondanse 8.4.2015.

616 BS, digitalt arkiv, SakOU11/2002.

617 *NTR* 3:284.

«Stortingets flertall»/«flertallet av Stortinget».⁶¹⁸ I vers 18 taler man derimot åpent om partitiv genitiv [alt i tabellen nedenfor er sitat fra *NTR* 3]:

Kol 1,18 <i>NTR</i> 3 BM	Han er hodet for kroppen, som er kirken. Han er opphavet, Den førstefødte av de døde, så han i ett og alt kan være den fremste.
Kommentar	<i>den førstefødte av de døde/den førstefødde av dei døde</i> Uttrykket er en gjengivelse av det greske ordet <i>prôtotos</i> (→ Rom 8,29). Oversettelsen bygger her på en lese måte som er bevitnet i gode håndskrifter. Den har en genitivkonstruksjon som beskriver at «den førstefødte» er <i>del</i> av «de døde» (partitiv genitiv). Andre håndskrifter fører til preposisjonen <i>ek</i> , og teksten kan da oversettes «den førstefødte <i>fra</i> de døde».

Tendensen i kommentaren til vers 15 blir enda tydeligere i lys av denne kommentaren. Kommentaren presiserer at oversettelsen har basert seg på en lese måte uten preposisjonen *ek*, noe som betyr at den greske formuleringen i vers 15 (*prôtotos pasēs ktiseōs*) og 18 (*prôtotos tōn nekrōn*) blir strukturelt identiske. Begge inneholder *prôtotos* etterfulgt av et genitivsuttrykk. Det er viktig å fremheve at det også betyr at man har lagt denne lese måten til grunn ikke bare i *NTR*, men for selve oversettelsen av Kol 1,18 i NTo5. Til tross for at disse uttrykkene dermed er svært like, både oversettes og kommenteres de svært forskjellig. I vers 18 nevnes partitiv genitiv, samtidig som forfatterne til og med forklarer det de anser som implikasjonen av denne typen genitiv. I vers 15 nevnes partitiv genitiv derimot ikke. I kommentar til Åp 1,5 i *NTR* 4 («den førstefødte av de døde») finner man for øvrig en mer utfyllende kommentar til *prôtotos*, med referanse til tekster som Kol 1,15.18; Rom 8,29 og Åp 1,5: «*Prôtotos* betyr ikke at Kristus blir forstått som underordnet Gud eller som en del av det skapte, [...]»⁶¹⁹ Det er tydelig at man her har behov for en teologisk understrekning av hvordan *prôtotos* (og tekstene) ikke skal leses.

Jeg vender meg nå til sluttredaksjonen, der man vurderte Paal-Helge Haugens gjennomlesninger av utkastet til Kolosserbrevet.

618 Det er også umulig å se at «hele skapningens førstefødte» på norsk kan leses som en sammenligning.

619 *NTR: Det nye testamente revidert med oversetternes kommentarer*, bd. 4, *Joh: Johannesevangeliet, Johannes' første brev, Johannes' andre brev, Johannes' tredje brev, Johannes' åpenbaring* (Oslo: Det Norske Bibelselskap, 2004), B91.

(4) Poetens flertydige gjengivelse forbigås

I sluttredaksjonen leste de skjønnlitterære forfatterne Paal-Helge Haugen og Hanne Ørstavik gjennom alle utkastene av Det nye testamente. Ørstavik kommenterte ikke dette verset,⁶²⁰ men det gjorde Haugen. Haugen satt med eksegetisk litteratur og et bibelprogram som gjorde at han kunne følge kildetekstens syntaks, selv om han ikke selv var greskkyndig. I mars–april 2004 kommenterte han Kolosserbrevet, og kom her med en interessant bemerkning til oversettelsen av vers 15. Haugens bemerkninger ble gjennomgått av Hans-Olav Mørk og Hans Johan Sagrusten 16. november 2004. Pluss- og minustegn markerte hvorvidt de mente hans kommentar skulle følges opp og tas videre eller ikke.⁶²¹

KOMMENTERT AV PAAL-HELGE HAUGEN

MARS-APRIL 2004

COOL 52eol Norwegian (col)
 52COOLMPT
 HJS, 24.02.2002
 Retttingar frå OJ første inn, ROM 16.12.02.
 Red.gruppe 27-28.01.03, IEG
 Retttingar første inn etter CO-møte 10-11.02.03 IEG
 Betta av HK og HJM etter CM-møte 07.03.02
 Tekst til styret

HJS + HOM 16/11-04

2. Skaping og forsoning ved Kristus

3 " Han er bildet av den usynlege Gud,
 den førstefødde som står over alt det skapte.

3 " For i han vart alt skapt,
 i himmelen og på jorda,

shykast ~
 hefte ntau

4 ian i riket
 til sonen,
 som han
 elsker. "

Shal det ikkje rett og
 slett vere "den
 førstefødde i
 skaparverket" ?
 (+) (jfr. grunnteksten)

(-)

Haugen har satt spørsmålsteget ved formuleringen «som står over alt det skapte» og spør: «skal det ikkje rett og slett vere «den førstefødde i skaparverket»? (Jfr. grunnteksten)». Dette var det eneste stedet Haugen

620 BS, boks 9.

621 BS, ringperm «Paal-Helge Haugen».

utfordret selve eksegesen i sine kommentarer til utkastet av Kolosserbrevet. Prosedyren i denne fasen av arbeidet var at Sagrusten og Mørk satt sammen og vurderte Haugens (i hovedsak) stilistiske bemerkninger.

Haugens kommentar behandles i redkom

Plusstegnet til kommentaren indikerer at Haugens bemerkning ble fulgt opp, og må siden ha blitt drøftet i et møte i sluttredaksjonen, som bestod av Mørk, Sagrusten, Barth Pettersen og Ellingsen (sekretær). I et dokument heter det at «der man er usikker går spørsmålet videre til Hans Kvalbein».⁶²² I dette spørsmålet var det nok også sannsynlig at prosjektets bibelfaglige konsulent, Johnstad, ble konsultert. Haugens kommentar har igjen aktualisert spørsmålet om man skulle gjengi verset med den teologiske tvetydigheten intakt. Det er tydelig at det har vært en diskusjon om dette, i og med at sluttredaksjonen faktisk valgte å endre teksten på et så sent stadium. Etter diskusjonen ble teksten endret til «den førstefødte før alt det skapte». Dette ble altså gjort på tross av at redkom var forpliktet på OUs vedtak. I sluttredaksjonens referat fra tekstgjennomgangen av Kolosserbrevet finnes ingen merknader om vers 15. Det som likevel er tydelig, er at de igjen har valgt bort den tvetydige gjengivelse i teksten, og at de heller ikke har foreslått dette som et alternativ i en fotnote. Men hva med Haugens kommentar? Ved å gjøre denne endringen har de markert tydelig at de ikke ville åpne opp for denne lesningen. Haugens eksplisitte kommentar gjør det i seg selv sannsynlig at saken ble diskutert med tanke på teologiske implikasjoner. Hans kommentar (særlig «jfr. grunnteksten») legger i det minste til rette for at en slik diskusjon kunne finne sted, særlig siden hans spørsmål antyder at det er en spenning mellom det kildepråklige og den valgte gjengivelsen. Haugens forslag er helt i tråd med en rekke oversettelser man sammenlignet med. I stedet for å legge seg nær andre oversettelser gjør Bibelselskapet her et svært selvstendig valg. Selvstendigheten i dette valget blir enda tydeligere når man ser at denne nye gjengivelsen («den førstefødte før alt det skapte») støttes av svært få bruksoversettelser, og

⁶²² BS, digitalt arkiv, Til sluttred.-OU-utvalg – kommenterte tekster fra PHH.doc.

ikke av noen konkordante oversettelser de sammenlignet med. Alt dette gir et inntrykk av at man har markert en bestemt teologi i oversettelsen. Dette tilfellet skiller seg også ut fra det som skulle være den ordinære saksgangen, der redkom var forpliktet på OUs vedtak. I dette tilfellet går redkom sin egen vei. Begrunnelsen for endringen finner man ikke før den begrunnes i protokollen for Bibelselskapets styremøte 31. mars 2005:

6T: Han er den usynlige Guds bilde,
den førstefødte, som står over alt det skapte.

Ny tekst: Han er den usynlige Guds bilde,
den førstefødte –før alt det skapte.

- Hvorfor *før*?

Temporær genitiv viser til et tidligere stadium i hendelsesforløpet, og *før* tolkes som mest sannsynlige tolkning.⁶²³

Bibelselskapets styre, som hovedsakelig var sammensatt av ikke-teologer, hadde ingen mulighet til å vurdere denne grammatiske begrunnelsen. I dette tilfellet måtte de altså stole på den faglige ekspertisen hos dem som hadde begrunnet endringen. Nøkkelpersonene ser i dette tilfellet ut til å ha vært Johnstad, Mørk, Sagrusten og Kvalbein. Kvalbein var til stede på dette styremøtet, og må ha bifalt endringen. Mørk og Sagrusten var til stede under behandlingen av saken da endringen ble godkjent. Det var naturlig i og med at det var disse som hadde vurdert Haugens bemerkninger, og endret teksten i samråd med Johnstad og Kvalbein. I styreferatet står det imidlertid følgende om de godtatte endringene: «Alle merknadene vil bli tatt til OU, som vil vurdere de aktuelle versene på nytt.»⁶²⁴ Det finnes derimot ingen dokumentasjon på at dette ble gjort.⁶²⁵ På styremøtet var det totalt sett bare tre tekstendringer som skulle tilbake til OU. To av endringene (Ef 4,14.19) var gjort av rent

623 BS, digitalt arkiv, styreprotokoll 31.3.2005, sak S12/2005.

624 BS, digitalt arkiv, styreprotokoll 31.3.2005, sak S12/2005.

625 Det finnes derimot dokumentasjon på at OU ble informert om tilsvarende endringer fra styremøtet 3.2.2005 (sak S7/2005), men altså ikke om de siste endringene fra Efeserne, Kolosserne og 1 Tim.

stilistiske årsaker, og endringen i Kol 1,15 var den eneste med store teologiske implikasjoner.

Kol 1,15 i NT05 og Bibel 2011

For Kol 1,15 ble teksten og noten slik i NT05 og Bibel 2011:

Kol 1,15	Tekst	Fotnote
NT05/Bibel 2011	Han er den usynlige Guds bilde, den førstefødte før alt det skapte.	Rom 8,29; 2 Kor 4,4; Kol 3,10; Hebr 1,3 <i>bilde</i> se 2 Kor 3,18; 4,4. <i>den førstefødte</i> «første» kan bety «først i tid» eller «fremst i rang» Se v. 19.

Noten til Kol 1,15 (i NT05 og Bibel 2011) er særegen sammenlignet med parallelltekstene som beskriver Kristus som *prōtotokos* (Kol 1,18; Rom 8,29; Hebr 1,6; Åp 1,5). Dette er det eneste stedet der et bestemt meningsinnhold presiseres.⁶²⁶

Kol 1,18 i NT05 og Bibel 2011

For Kol 1,18 ble både teksten og noten forskjellig i NT05 og Bibel 2011:

Kol 1,18	Tekst	Fotnote
NT05	Han er hodet for kroppen, som er kirken. Han er opphavet, den førstefødte av de døde, så han i ett og alt kan være den fremste.	1 Kor 12,12+; Ef 1,22+; Kol 1,24f; 2,19; 3,15; 1 Kor 15.20+ <i>den førstefødte av de døde</i> Andre håndskrifter har «den førstefødte fra de døde».

I Bibel 2011 ble «den førstefødte av de døde» endret til «den førstefødte fra de døde». Dette kan ha vært foranlediget av Reidar Aasgaards bemerkning fra 2007: «tekstkritikk: Det virker som oversettelsen bygger på varianten i N-As noter (*ek* utelatt), som egentlig har begrenset bevitnelse. Kan hende burde det i teksten stå «førstefødte fra de døde», som i N-As

626 I noten til NT05 og Bibel 2011 fremstår «først i tid» og «fremst i rang» som konkurrerende fortolkninger (enten-eller), i motsetning til kommentaren i NTR («både [...] og»).

tekst?»⁶²⁷ Dette ble tatt til følge i Bibel 2011, der oversettelsen og oversettelsesalternativet i noten byttet plass:

Kol 1,18	Tekst	Fotnote
Bibel 2011	Han er hodet for kroppen, som er kirken. Han er opphavet, den førstefødte fra de døde, så han i ett og alt kan være den fremste.	1 Kor 12,12+; 15,20; Ef 1,22+; Kol 1,24f; 2,19; 3,15 <i>den førstefødte fra de døde</i> Andre håndskrifter har «den førstefødte av de døde».

Kolosserne 1,15 i hele oversettelsesprosessen

Når man ser hele saksgangen under ett, kan man spore en systematisk unngåelse av teologisk utfordrende gjengivelser til fordel for løsninger som sikrer kirkens lære om Jesus. Det finnes et tydelig mønster i saksgangen med hensyn til hvilke oversettelsesalternativer som frontes, og hvilke alternativer som unngås. I prosessen har det vært mulig å dokumentere minst fire tilfeller der den teologiske tvetydige oversettelsen unngås: (1) I Johnstads første merknader til Aasgaards førsteutkast, der han ikke forholder seg til Aasgaards gjengivelse og heller skisserer to andre løsninger, hvorav han anbefaler den samme som i NO78/85. (2) Ved drøftelsen på oversettermøtet, der Aasgaard hadde gjort den teologisk utfordrende lesningen enda mer tydelig med preposisjonen «blant». Konsekvensen av møtet var at denne gjengivelsen ble valgt bort, samtidig som de lignende alternativene også ble slettet. (3) I Sagrustens informering overfor OU, der hans ordrette alternativ «ordrett omsett *heile/all skapningens førstefødde*» har et meningspotensial som ikke ivaretas ved preposisjonene han foreslår. Alle de foreslåtte preposisjonene impliserer derimot at Kristus innehar en posisjon der han står tydelig atskilt fra «alt det skapte». (4) I sluttredaksjonen ved Paal-Helge Haugens lesning og forslag «skal det ikkje rett og slett vere «den førstefødde i skaparverket?» (Jfr. grunnteksten)». Denne lesningen blir igjen valgt bort, til fordel for en bestemt gjengivelse der meningspotensialet innsnevres i en bestemt retning. Denne tendensen er også tydelig i notebruken, der det informeres

627 BS, digitalt arkiv, Forslag til rettinger NT05 20.07.2007.doc.

om to alternative fortolkninger, og den tvetydige gjengivelsen er utelatt som alternativ.

Alt dette tyder på at enkelte aktører i prosessen har ansett teologisk tvetydige gjengivelser som teologisk problematisk. Det kan forklare hvorfor den systematisk ble utelatt og argumentert mot. Dette inntrykket blir ikke redusert når man tar korrespondansen mellom den teologiske hovedkonsulenten og prosjektlederen i betraktning (s. 209). Her sies det at man i oversettelsesprosessen «bevisst [har] redusert bruken av tolkende genitiver». I saksgangen for Kol 1,15 ser det ut til å være en motsatt tendens: Flertydige uttrykk prioriteres bort til fordel for entydige. Samtidig ender man opp med en gjengivelse som omtrent ingen moderne bruksbibler har. Det er påfallende når sammenligning med andre bibeloversettelser var et såpass viktig referanseverktøy i oversettelsesprosessen. Den flertydige løsningen har overveldende støtte i bibeloversettelser man har brukt til sammenligning gjennom hele perioden, både i konkordante og idiomatiske oversettelser (jf. KJV, DO48, RSV, Jérusalem, JB, Zürcher⁶²⁸, Gunnes, Einheitsübersetzung 1972, TOB NT, NASB, Amplified, Rheims, NAB, Elberfelder, NJB, NRSV, DO92, SO2000). Faktisk er det ikke mulig å spore en eneste konkordant oversettelse som ikke har ivaretatt denne flertydigheten. Disse har altså beholdt en flertydighet i oversettelsen, mens enkelte idiomatiske oversettelser har gjort gjengivelsen til et ensidig uttrykk som atskiller Kristus kvalitativt fra skapelsen.⁶²⁹ Blant dem føyer Bibel 2011 seg inn i rekken.

Intervjuer

Intervju med Reidar Aasgaard

Intervjuet med Aasgaard, primæroversetter for Kolosserne på bokmål, ble gjort på hans kontor på Universitetet i Oslo 30. april 2015. En ukommentert gjennomgang av saksgangen for denne teksten (fra første utkast til

628 Merk at det her refereres til utgaven som ble brukt til sammenligning under utarbeidelsen av NT (Zürcher 1966), og ikke til utgaven som ble utgitt i etterkant av NT05 (Zürcher 2007).

629 SVE1917, NEB NT (samt dens revisjon, REB), Luther, Hedegård, TEV NT, Wilckens, Gute Nachricht, Bonnes Nouvelles, NIV.

endelig utkast) ble sendt til Aasgaard flere dager i forveien, og intervjuet ble gjort med utgangspunkt i de enkelte trinnene i oversettelsesprosessen.

På spørsmålet «Husker du noe av dette?» svarer Aasgaard at det dukket opp etter hvert som han leste det, men at det er begrenset hva han husker av diskusjonene de hadde om dette. Samtidig presiserer han at han er usikker på hvor mye de gikk inn på ting som var mer «kristologisk orientert», og forteller at de arbeidet «med utgangspunkt i det filologiske». ⁶³⁰ Dette kan tolkes slik at de ikke eksplisitt diskuterte de teologiske implikasjonene, men at diskusjonene i oversettergruppen, slik Aasgaard husker dem, tok utgangspunkt i det filologiske. Overgangen mellom teologi og filologi er imidlertid glidende, ettersom filologi også er opptatt av det semantiske, ordenes betydning og mening. De følgende eksemplene vil belyse nettopp dette.

Som tidligere beskrevet husket Aasgaard at han anså gjengivelsen (av *prōtotokos pasēs ktiseōs*) i NO78/85 som en parafraze, og at han så som sitt mål «å stramme teksten inn og i utgangspunktet å gjøre den mer flertydig og åpen». ⁶³¹ Som vist møtte Aasgaard betydelig motstand mot sine oversettelser i oversettelsesprosessen. Den første motstanden var reflektert i Johnstads konsulentuttalelse, der han argumenterte grammatikalsk for to andre løsninger enn den Aasgaard hadde valgt. På spørsmål om han tror det er rett at genitivsuttrykket ble forstått som en sammenligningsgenitiv i NO78/85, er Aasgaard nølende og svarer at han «har vondt for å se at dette er en sammenligningsgenitiv». Når det gjelder Johnstads andre forslag, tidsgenitiv, sier Aasgaard at han «synes også det er en underlig kategorisering». ⁶³² Aasgaard stiller seg altså spørrende til begge Johnstads forslag.

Vi vender oss igjen til Johnstads kommentar til vers 15, og hvorfor han ikke synes å nevne Aasgaards hovedtekst i det hele tatt i sin kommentar, men heller skisserer to andre løsninger. På spørsmålet «Johnstad har to forslag: sammenligningsgenitiv eller tidsgenitiv. Hva med den gjengivelsen som du har i din tekst, som åpner opp for en partitiv gjengivelse? Tror du det at den er utelatt, betyr at han ikke anser det som en sannsynlig

⁶³⁰ Intervju 30.4.15.

⁶³¹ Intervju 30.4.15.

⁶³² Intervju 30.4.15.

oversettelse?» svarer Aasgaard, etter litt betenkningstid, at han ikke tidligere i oversettelsesprosessen så det han nå ser, og at han kunne vært mer oppmerksom på det. Det Aasgaard mener han kunne vært mer oppmerksom på, var at «bestemte resepsjonshistoriske hensyn ikke skulle få overstyre avsendersituasjon og teksten i dens mer opprinnelige kontekst». ⁶³³ Dette begrunner han med at tekstene skulle oversettes ut fra sin opphavssituasjon, noe som var et gjennomgående premiss i prosessen: «Min tanke når det gjaldt oversettelsesarbeidet, var at det helt og fullt skulle basere seg på vitenskapelige, historisk-kritiske premisser, og at tekstene skulle oversettes ut fra hensynet til opprinnelsessituasjonen.» ⁶³⁴ Dette betyr at han tolker det slik at Johnstads argumentasjon er styrt ut fra et hensyn til resepsjonshistorien. Aasgaard avviser at det aktuelle uttrykket kunne være en sammenligningsgenitiv. ⁶³⁵

Vi vender oss til Johnstads andre forslag, tidsgenitiv, der han knyttet *pasēs ktiseōs* til en generell bruk av genitiv i tidsuttrykk. På spørsmålet om hva han mener om det, svarer Aasgaard: «Jeg tenker at det her blir en miksing av grammatisk analyse og teologisk analyse, hvor det teologiske ikke gjøres eksplisitt nok, men samtidig blir førende når det kommer til oversettelsesforslag. Han argumenterer grammatisk, men oversetter teologisk.» ⁶³⁶ Her sier Aasgaard at konsulenten argumenterer for en bestemt teologi skjult bak grammatiske kategorier, men Aasgaard finner ikke disse kategoriene som legitime for oversettelsen av *prōtotokos pasēs ktiseōs*. Til oppfølgingsspørsmålet «Så du tenker at det ligger der implisitt ved de alternativene?» utdyper han:

Ja. Grammatikk og teologisk tolkning henger jo tett sammen, men det ene bør ikke brukes som forsvar eller alibi for det andre; man må være bevisst på slikt. Når jeg ser det her og tenker på det, blir jeg skeptisk, men jeg vet jo heller ikke hvor bevisst Gunnar har tenkt på dette. Han er jo orientert mot det filologiske og opptatt av det. Om han her har hatt klart for seg hvor grensen går overfor hva som egentlig er teologiske tolkninger, tør jeg ikke si ⁶³⁷

633 Intervju via Skype 24.6.15.

634 Intervju via Skype 24.6.15.

635 Intervju 30.4.15

636 Intervju 30.4.15

637 Intervju 30.4.15.

Oppsummerende har Aasgaard i løpet av intervjuprosessen sett flere ting han ikke så mens han oversatte. Han virker skeptisk til Johnstads argumentasjonsmåte. For Aasgaard blir dette først og fremst problematisk når han ikke anser konsulentens to oversettelsesforslag som mulige språklig sett, i grammatisk forstand – og i sin konsekvens ikke mulige som konkordante gjengivelser.

Vi vender oss til sluttresultatet for Kol 1,15 i Bibel 2011, og ser på begrunnelsen for endringen som gis overfor styret. På spørsmålet «Hva tenker du om den begrunnelsen som gis?» [«Temporær genitiv viser til et tidligere stadium i hendelsesforløpet, og «før» tolkes som mest sannsynlige tolkning»] svarer Aasgaard:

Oversettelsesmessig tenker jeg at vi skulle prøve å holde flere løsninger og muligheter åpne når vi oversetter. Så jeg synes begrunnelsen er uheldig: at man, så flertydig som den greske teksten er, da så tydelig faller ned på «før». Så jeg syns ikke at det er holdbart å innsnevre dette så sterkt i retning av noe som har med tid å gjøre.⁶³⁸

Aasgaard trekker igjen inn dette med flertydighet, og er tydelig kritisk både til det som ble den endelige versjonen (for vers 15 i NTo5 og Bibel 2011), og til selve begrunnelsen for endringen. På spørsmål om den endelige gjengivelsen («den førstefødte før alt det skapte») gir mening på norsk, svarer Aasgaard:

Nei. Altså, det gir mening hvis man med «den førstefødte» tenker på det som et strikt teologisk begrep, om noe som er «født» i en helt kvalifisert forstand, i en helt spesifikk betydning, men bortsett fra det gir det ikke mening. Språklig sett vil jeg si at den som er «født først» må være født på linje med, i noenlunde lignende forstand, som «all skapningen» eller «alt det skapte». [...] Tidselementet «før» kommer inn på en helt annen og veldig tydeliggjørende måte i forhold til hva det skulle gjort. «Før tolkes som mest sannsynlige tolkning» [leser fra begrunnelsen overfor styret]. Det er i hvert fall en tolkning ...⁶³⁹

638 Intervju 30.4.15.

639 Intervju 30.4.15.

Norskspråklig sett mener Aasgaard at det ikke gir mening, med mindre man forutsetter noe som sammenfaller med en nikensk teologi: at Jesus er født i en helt kvalifisert forstand. Med sin siste bemerkning er det tydelig at han ikke anser begrunnelsen til styret som grunnet i et hensyn til tekstens opphavssituasjon.

I forlengelsen av disse spørsmålene, er det så et godt samsvar med prinsippene for Bibel 2011 og markedsføringen som «nærmere grunnteksten»? Aasgaard svarer:

Nei, slik sett synes jeg ikke det er et godt samsvar. Jeg synes at det tolkes i en bestemt retning, med kristologiske implikasjoner som ikke har grunnlag i primært teksten. Og man har faktisk i forhold til dette utgangspunktet gått fra én uheldig tolkningsretning som man hadde i NO78/85 – altså «som står over alt det skapte», som handler om over-/underordning, hierarki – til å velge noe som blir like uheldig, men på en annen måte: til å handle om tid – før og etter – og om forholdet mellom Guds sønn og skaperverket. Og det er ikke konkordant. Det er i den samme tradisjonen som NO78/85, men med et annet fortegn.⁶⁴⁰

Men hva med det uttalte prinsippet om å oversette ut fra tekstenes opphavssituasjon? På spørsmål om hva Aasgaard tenker om dette, knytter han det sammen med redaksjonskomitéens endring i siste instans:

Nei, jeg synes det er problematisk og uheldig. Det synes jeg absolutt – ettersom det var den siste revisjonsgruppen i oversettelsesprosessen som la dette frem for styret [begrunnelsen for endringen av Kol 1,15]. Da har de i hvert fall hatt en god del myndighet, eller eventuelt tiltatt seg en del myndighet. Og så ville styremøtet på sett og vis bli et sandpåstrøingsorgan. Fordi de ikke ville kunne forholde seg til hele prosessen og kjenne diskusjonene godt nok.⁶⁴¹

På spørsmålet «Hva tenker du om at den norske oversettelsen velger en oversettelse av Kol 1,15 som omtrent ingen andre oversettelser har?» svarer Aasgaard:

Jeg synes det er overraskende, fordi vi jo i veldig høy grad stadig konfererte med andre oversettelser, med en rekke andre oversettelser. At man da ender opp med

⁶⁴⁰ Intervju 30.4.15.

⁶⁴¹ Intervju 30.4.15.

et så spesielt alternativ, er påfallende. Det vil også være foruroligende, hvis det er et trekk som gjentar seg ellers.⁶⁴²

Oppsummerende kan man si at Aasgaard, slik han nå har kommentert saksprosessen, ser store problemer i oversettelsesprosessen. Ifølge Aasgaard er gjengivelsen ikke konkordant, men dogmatisk styrt og ikke gjort i samsvar med vitenskapelige, historiske premisser, og man har endt opp på «et så spesielt alternativ» som omtrent ingen andre bruksbibler har. Og viktigst av alt: Det er ikke et godt samsvar med kildeteksten, slik Aasgaard beskriver det.

Korrespondanse med Gunnar Johnstad

Gunnar Johnstad, på sin side, mener at en partitiv oversettelse i Kol 1,15 utelukker en nikensk kristologi.⁶⁴³ Johnstad mener at «i tilfeller der en tekst fortoner seg språklig tvetydig [...] skal vi tilstrebe en oversettelse som beholder tvetydigheten. Men dette er ikke alltid mulig, vi må velge».⁶⁴⁴ Grunnen til at «det ikke er mulig» i Kol 1,15, er fordi han har

problemer med å se at den partitive oversettelsen ivaretar det tvetydige som i dette tilfelle går i retning Arius på den ene side, i retning Nikenum på den annen side. Oversettelsen «førstefødt av enhver skapning» vil for de fleste «vanlige» (= ikke-faglige) norske ører, tror jeg, lyde som «førstefødt blant», og i så fall er veien/vinduet stengt for en nikensk forståelse (uten at oversettelsen av den grunn nødvendigvis blir ariansk).⁶⁴⁵

I sitt svar fremstår Johnstad svært teologisk bevisst på tekstens mulige kristologiske implikasjoner, og har klart for seg hvorfor han ikke ønsket Aasgaards gjengivelse. I og med at Aasgaards gjengivelse hadde «førstefødt blant», er det tydelig at en slik oversettelse blir problematisk for Johnstad, fordi det stenger veien til forståelsen som kommer til uttrykk i den nikenske trosbekjennelsen, ifølge ham. Med dette som premis for oversettelsesarbeidet er det underforstått at tekstene svarer til

642 Intervju 30.4.15.

643 Korrespondanse 4.11.15.

644 Korrespondanse 4.11.15.

645 Korrespondanse 4.11.15.

det som flere hundre år senere ble «ortodoks» kristologi, og at oversettelsen ikke må sperre for denne forståelsen. Men hvorfor mener han at en oversettelse som «førstefødt av/blant enhver skapning» stenger veien for en nikensk forståelse? Den eneste grunnen må være at han leser en slik oversettelse helt bokstavelig, og samtidig forutsetter (lik arianerne) at teksten handler om Jesu ontologiske opphav, det vil si at uttrykket i Kol 1,15 leses som et teknisk begrep som beskriver Jesu essens. Selv om Johnstad primært snakker om hvordan «førstefødt av/blant enhver skapning» vil forstås av «ikke-faglige», representerer dette først og fremst hans egen forståelse, slik han selv har kommunisert ved andre anledninger.⁶⁴⁶ Grunnen til at oversettelsesforslagene ovenfor ikke oppleves som flertydige, kan forklares av hans hermeneutiske refleksjon, som ligner en biblisistisk (bokstavelig) lesning av bibeltekster. Samtidig er denne lesningen anakronistisk. Dette kommer til uttrykk når Johnstad utelukkende tenker på flertydighet som et spørsmål om ariansk/nikensk teologi. Da åpnes det ikke for andre fortolkninger, og teksten blir låst og begrenset til kun å handle om stridsspørsmålet i den arianske og nikenske strid. Da blir det selvsagt viktig at oversettelsen gjenspeiler den nikenske forståelsen. Dette hjelper med å forklare hvorfor han gjentatte ganger i oversettelsesprosessen forsøkte å styre unna Aasgaards og Haugens gjengivelser: Siden han leser deres oversettelsesforslag bokstavelig som et uttrykk for ontologisk opphav, må oversettelsen ta stilling til dette spørsmålet og velge en annen løsning.

Overordnet kan man si at denne oversettelsesstrategien ikke er fremmedgjørende, men hjemliggjørende, og tar bort det utfordrende og potensielt problematiske i kildeteksten. Hva som eventuelt er utfordrende, avhenger av hvordan teksten leses. De hermeneutiske refleksjonene Johnstad legger til grunn, kan ha gjort det ekstra utfordrende å forholde seg til gjengivelsene som gjentatte ganger ble foreslått i oversettelsesprosessen.

646 I sin respons på mitt konferansepaper om denne teksten på Nordic New Testament Conference i Århus 31.5.2015 responderte Johnstad med at han selv ikke mente den partitive oversettelsen var åpen for nikensk kristologi.

Språklig og eksegetisk drøfting

Tilsvarende oversettelser av parallelle uttrykk

Å oversette Kol 1,15 flertydig ville vært i samsvar med hvordan tilsvarende parallelle uttrykk gjengis i Bibelselskapets oversettelser.

Nedenfor er det listet opp parallelle uttrykk (til Kol 1,15) og hvordan disse uttrykkene er gjengitt i oversettelsene. I NT finner man tilsvarende språklige kombinasjoner som *prōtotokos pasēs ktiseōs* med identisk rekkefølge: adjektiv/substantiv + adjektivet *pas* (i genitiv) + substantiv (i genitiv). Genitivsuttrykkene og oversettelsen er understreket.

Tekst	Gresk uttrykk	NT75/NO78/85	NT05/Bibel 2011
Apg 13,10	<i>ō plērēs pantos dolou kai pasēs rha, diourgias, huie diabolou, echthre pasēs dikaiosynēs</i>	«Du djevelens sønn, full av all slags svindel og bedrag, <u>en fiende av alt som er rett</u>	«Du djevelens sønn, full av all slags svik og ondskap, <u>en fiende av alt som er rett</u> ,
1 Kor 15,19	<i>eleeinoteroi pantōn anthrōpōn esmen</i>	er vi <u>de ynkeligste av alle mennesker</u>	er vi de ynkeligste <u>av alle mennesker</u> .
Åp 18,22	<i>kai pas technitēs pasēs technēs ou mē heurethē en soi eti,</i>	Håndverkere av alle <u>slag</u> - i deg skal de aldri mer høres.	I deg skal det aldri mer finnes håndverkere <u>av noe slag</u> .

Både i NO78/85 og Bibel 2011 har man oversatt disse parallelle genitivsuttrykkene med preposisjonen «av». Gjengivelsen i Kol 1,15 skiller seg derfor ut fra hvordan de ellers gjengir tilsvarende uttrykk.⁶⁴⁷

Også i flere andre tilfeller i NT er det vanlig at den førstefødte (Jesus) knyttes til det han er en førstefødt blant/av. I motsetning til dette tilfellet, er dette aspektet bevart i oversettelsen. Foruten Kol 1,18, finner man dette i Rom 8,29, der Jesus beskrives som «den førstefødte blant mange søsken» (*prōtotokon en pollois adelphois*), og tilsvarende i Åp 1,5 «den førstefødte av de døde» (*ho prōtotokos tōn nekrōn*).

⁶⁴⁷ Man kan også finne paralleller av tilsvarende genitivkonstruksjoner der Bibelselskapet har gjengitt uttrykkene direkte uten preposisjon: 1 Tim 4,10 (*hos estin sōtēr pantōn anthrōpōn*): NO78/85 («som er alle menneskers frelser»), Bibel 2011 («som er frelser for alle mennesker»); 1 Pet 5,10 (*Ho de theos pasēs charitos*): NO78/85 og Bibel 2011 («men all nådes Gud»).

Begrunnelser for Bibelselskapets oversettelser

I de aktuelle oversettelsene er det i hovedsak mulig å spore to typer gjengivelser av uttrykket i vers 15. Den ene hovedtypen gjengir uttrykket på forskjellige måter som en sammenligning. Her betones *forskjellen* mellom den førstefødte og det skapte, både i rang og tid. Disse forslagene ble begrunnet ut fra et hensyn til gresk grammatikk, og jeg vil her etterprøve denne begrunnelsen.

I den greske teksten har vi ikke noe verb, og uttrykket faller derfor innenfor den greske bruken av genitiv ved substantiv. I gjennomgangen dukket «genitivus comparationis» (sammenligningsgenitiv) opp som en term hos Gunnar Johnstad. Johnstad argumenterte overfor Aasgaard med at genitivsuttrykket var å forstå på denne måten (eller alternativt en tidsgenitiv). Han vurderte det til at Sagrusten i sin gjengivelse (i førsteutkastet på nynorsk, «den førstefødde framfor alt det skapte») også hadde forstått uttrykket som en sammenligningsgenitiv, og at gjengivelsen i NO78/85 («den førstefødte, som står over alt det skapte») baserte seg på en tilsvarende forståelse. Men sammenfaller *prōtotokos pasēs ktiseōs* med hvordan sammenligninger og tidsuttrykk i genitiv ellers uttrykkes på gresk?

Sammenligning

En sammenligningsgenitiv faller innenfor det som ofte kalles en ablativisk genitiv:

Genitiv ved sammenlikning og komparativiske uttrykk er forståelig ut fra den ablativiske betydning, for det er jo tale om avstand og forskjell («større enn» = den ene skiller seg *fra* den andre i størrelse). Vanligst er dette i 2. sammenligningsledd etter et *adjektiv i komparativ*.⁶⁴⁸

Som Leivestad og Sandvei og andre grammatikere beskriver, settes en sammenligningsgenitiv vanligvis etter, men kan også stå foran, et adjektiv i komparativ eller et adjektiv i positiv som indikerer sammenligning.⁶⁴⁹

648 Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 184 (uth. i orig.).

649 Jf. også Jerker Blomqvist og Poul Ole Jastrup, *Grekisk – græsk grammatik* (København: Akademisk Forlag, 1991), 184: «Adjectives of the comparative degree or implying comparison take the

I NT er det svært vanlig at et adjektiv i komparativ kombineres med et genitivsuttrykk (som betegner det man sammenligner med).⁶⁵⁰ Alternativt brukes sammenligningspartikkelen $\bar{\epsilon}$,⁶⁵¹ selv om det forekommer noe sjeldnere.⁶⁵² En sammenligning kan også uttrykkes ved et adverb i komparativ + genitiv.⁶⁵³ I alle disse sammenligningsuttrykkene i NT forekommer adjektivet i komparativ. Det finnes ingen tilfeller i NT der et adjektiv i positiv brukes i forbindelse med sammenligningsgenitiv. I jakten på paralleller kan man spørre seg om uttrykkene i Joh 1,15,30 kan ligne uttrykket i Kol 1,15.

Både i Joh 1,15 og 1,30 forekommer denne formuleringen: *hoti prōtos mou ēn* – «for han var [først + meg]⁶⁵⁴ dvs. før meg».⁶⁵⁵ I disse tilfellene er det tydelig at ordet *prōtos* er superlativ, som kan brukes med komparativisk betydning.⁶⁵⁶ Dette er betinget av at koiné har beholdt *prōtos* i superlativ betydning, og at *prōtos* i koiné ofte erstatter bruken av *proteros* («først av to»)⁶⁵⁷ Tilfellene i Joh 1,15,30 er også betinget av at *prōtos* er en uekte preposisjon som krever genitiv. I og med at dette er et preposisjonsuttrykk, faller det ikke innenfor hva man kan karakterisere som

genitive»; Herbert Weir Smyth, *Greek Grammar* (Cambridge: Harvard University Press, 1956), 334; Eduard Schwyzer og Albert Debrunner, *Handbuch der Altertumswissenschaft: Griechische Grammatik; Auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik*, bd. 2, *Syntax und syntaktische Stilistik*, 3. utg. (München: C. H. Beck, 1966), 98.

- 650 Tilfellene er mange: Matt 3,11; 6,25; 11,1 x 2; 12,42.45; 13,32 x 2; 21,36; 27,64; Mark 1,7; 4,31.32; 12,31.33; Luk 3,16; 7,28 x 2; 11,26 x 2; 11,31.32; 12,23; 14,8; 21,3; Joh 1,50; 4,12; 5,20.36; 7,31; 8,53; 10,29; 13,16; 14,12.28; 15,13.20; Apg 4,22; 1 Kor 1,25 x 2; 10,22; Hebr 1,4; 3,3; 2 Pet 2,20; 1 Joh 3,20; 3 Joh 4; Åp 2,19.
- 651 Jf. Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 184–85; Smyth, *Greek Grammar*, 279; Schwyzer og Debrunner, *Griechische Grammatik*, bd. 2, *Syntax und syntaktische Stilistik*, 99.
- 652 Men se f.eks. Matt 10,15; 11,22.24; 19,24; Mark 10,25; Luk 10,12.14; 16,17; 18,25; Joh 4,1; Apg 25,6; 1 Kor 14,5; 1 Joh 4,4. Sammenligning «kan også uttrykkes ved omskriving av *para* + akk. (Hebr 1,4; 3,3) el. *hyper* + akk. (Hebr 4,12).» Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 185. Luk 16,8 kan også inkluderes i den siste kategorien. I alle disse nevnte tekstene står adjektivet i komparativ.
- 653 Matt 5,20; 6,26; 11,19; Mark 12,43; Luk 7,26; 12,24; Joh 21,15; 1 Kor 15,10; 1 Tim 5,9.
- 654 Jf. også *BDAG*, *prōtos*, 1a.
- 655 Se også Joh 15,18, der adverbet *prōton* brukes: *Ei ho kosmos hymas misei, ginōskete hoti eme prōton hymōn memisēken* («Hvis verden hater dere, skal dere vite at den hatet meg [tidligere enn dere=] før dere»).
- 656 Jf. også Leivestad og Sandvei: «Superlativformen *prōtos* kan også brukes med komparativisk betydning: Joh 1,15.20.» *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 70.
- 657 Friedrich Wilhelm Blass og Albert Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, overs. Robert W. Funk (Chicago: University of Chicago Press, 1961), 34 (§ 62). Formuleringene *prōtos mou* (Joh 1,15,30) og *prōton hymōn* (Joh 15,18) beskrives derfor som «unclassical» [gresk] (s. 99 [§ 185]).

en sammenligningsgenitiv. *BDAG* oppsummerer bruken av *prōtos* i sammenheng med tid slik: «first, earliest, earlier».⁶⁵⁸ Ordet i vår sammenheng er derimot *prōtotokos* og ikke *prōtos*. For i det hele tatt å få *prōtotokos* til å passe innenfor en slik fortolkning, er man nødt til å isolere ordets to bestanddeler fra hverandre, for så å utlegge en leksikalsk mening fra hver av termene, og deretter sette dette i sammenheng med det greske genitivuttrykket. Bortsett fra den krevende oppdelingen av ordet blir denne leksikalske tilnærmingen også problematisk rent metodisk, ettersom ord får sin mening ut fra hvordan de brukes i kontekst, og ikke ut fra en iboende mening.⁶⁵⁹

Videre er det flere problemer forbundet med å vurdere uttrykket som en sammenligningsgenitiv. I Kol 1,15 har man verken et adjektiv i komparativ eller et adjektiv som uttrykker sammenligning. *Prōtotokos* kan ikke gradbøyes og har heller ikke et komparativisk potensial. Førstefødt er noe man er eller ikke er, og er ikke noe man kan være mer enn andre. *Prōtotokos* brukes her substantivisk, noe som også utelukker denne muligheten. I og med at *prōtotokos* brukes substantivisk og ikke har et komparativisk potensial, er det også vanskelig å forstå hva en slik oversettelse skal formidle. Hva betyr det at Jesus er «den førstefødde framfor alt det skapte», slik det oversettes i *Sagrustens førsteutkast* til nynorsk (NNIT)? Her har norsk språkbruk forandret seg. I NO04/30 kunne «fremfor» angi at en person/gruppe var en del av noe. I flere tilfeller i NO04/30 er «fremfor» brukt for skille ut en særegen person *innenfor* en gruppe, som for eksempel i 5 Mos 33,24: «Velsignet fremfor sønner være Aser», der det for eksempel i Bibel 2011 gjengis: «Mest velsignet blant sønner er Asjer». Et tilsvarende bytte fra «fremfor» i NO04/30 til «blant» i Bibel 2011 forekommer også andre steder, noe som viser språkutviklingen til dette ordet.⁶⁶⁰

658 *BDAG*, *prōtos*, 1a.

659 Jf. James Barr, *The Semantics of Biblical Language* (London: Oxford University Press, 1961).

660 F.eks. Dom 5,24; 2 Sam 23,19.23; 1 Krøn 11,21.25; Høys 5,10. For øvrig brukes «fremfor» i NO04/30 i komparasjoner. «Framfor» brukes fremdeles i Bibel 2011 for å uttrykke det samme, selv om det er en større tendens til å bruke andre ord i denne sammenhengen. Der hvor NO04/30 bruker «fremfor» for å uttrykke en komparasjon, bruker Bibel 2011 oftere andre ord, jf. f.eks. 1 Mos 37,3 («fremfor alle sine sønner»; Bibel 2011: «mer enn alle de andre sønnene»); 41,40 («fremfor deg»/«større enn deg»); 48,22 («fremfor dine brødre»/«mer enn brødrene dine»). I Bibel 2011 brukes «framfor» særlig der hvor israelfolket skilles ut fra andre folk, f.eks. i 2 Mos 19,5 («Hvis dere adlyder min røst og holder min pakt, skal dere være min dyrebare eiendom framfor alle andre folk»).

Det er for øvrig vanskelig å se at «den førstefødte, som står over alt det skapte» rettmessig kan karakteriseres som en sammenligning. Gjengivelsen ser mer ut til å handle om rang og overordning i forhold til det skapte. Uansett finnes det ingen paralleller, verken i NT eller i LXX, på at et genitivsuttrykk er brukt på en tilsvarende måte som i Kol 1,15 for å uttrykke en sammenligning, og det finnes heller ingen andre tilfeller i noen av Bibelselskapets oversettelser der man har oversatt et genitivsuttrykk på denne måten.

I resepsjonshistorien er det heller ingen spor av en fortolkning av uttrykket som en sammenligning. Ingen av kirkefedrene fortolker uttrykket i denne retningen, og heller ingen av de latinske oversettelsene bærer preg av en slik forståelse.⁶⁶¹ De latinske oversettelsene har derimot bevart uttrykket i genitiv (Vulgata: *primogenitus omnis creaturae*) og ikke i ablativ, noe de kunne ha gjort dersom de forstod uttrykket som en sammenligning. Luthers oversettelse har derimot «der Erstgeborene vor aller Schöpfung», som tydelig atskiller «den førstefødte» kvalitativt fra alt det skapte.

Tidsuttrykk

I Johnstads kommentar til Aasgaards førsteutkast på bokmål dukker kategorien «tidsgenitiv» opp, der Johnstad mener at «gen. *pasæ's ktiseås* kan være en gen. *comparationis* [...] eller en tidsgenitiv». Den endelige løsningen i Bibel 2011, «den førstefødte før alt det skapte», ser også ut til å gjenspeile en slik tolkning.

Når Johnstad setter de to genitivskategoriene opp mot hverandre som enten eller, så virker det altså som at han ikke forstår den temporale løsningen som en sammenligning(sgenitiv), men heller knytter det an til en generell bruk av tidsgenitiv. Det er også denne begrunnelsen som gis for styret ved endringen i sluttredaksjonen: «Temporær genitiv viser til et tidligere stadium i hendelsesforløpet, og *før* tolkes som mest sannsynlige tolkning.» Men er dette en «sannsynlig» tolkning?

661 Jf. også Hockel, *Christus der Erstgeborene*, 33.

Ifølge Leivestad og Sandvei angir «tidens genitiv [...] det tidsrom (den tidsenhet) som handlingen er en del av, som begivenheten utspiller seg innenfor».⁶⁶² Smyth gir en lignende beskrivelse av det han kaller «genitive of time»: «The genitive denotes the time *within which*, or at a certain point of *which*, an action takes place. As contrasted with the accusative of time, the genitive denotes a portion of time.»⁶⁶³ En tidsgenitiv angir altså det tidsrommet der handlingen utspiller seg, og kan derfor ikke vise til «et tidligere stadium i hendelsesforløpet», slik begrunnelsen overfor Bibelselskapets styre begrunnes.⁶⁶⁴

Det fins ingen paralleller, verken i NT eller i LXX, på at genitiv er brukt på en slik måte for å uttrykke tid, og det finnes heller ingen andre tilfeller i noen av Bibelselskapets oversettelser hvor man har oversatt et genitivs-uttrykk på denne måten.

Foruten det greskspråklige er det flere problemer forbundet med en slik tolkning:

- (1) Uttrykket *prōtotokos pasēs ktiseōs* står som apposisjon, forklaring, til *hos estin eikōn tou theou tou aoratou* («den usynlige Guds bilde»). Det er derfor vanskelig å se at vers 15b beskriver «et tidligere stadium i hendelsesforløpet» (jf. begrunnelsen overfor styret).
- (2) Vers 15 er et *estin*-utsagn («er»-utsagn) som uttrykker en nåtidig realitet (jf. også vers 17 og 18). Konstruksjonen «han *er* [...] den førstefødte *før*» er uklar, og skaper en blanding av deskriptivt (filosofisk) og narrativt (mytisk) språk i en og samme setning.⁶⁶⁵
- (3) Uttrykket «den førstefødte før alt det skapte» gjør første delen av vers 17 repeterende og overflødig («Han er før alt»)⁶⁶⁶

662 Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 183.

663 Smyth, *Greek Grammar*, 336. Se også Blomqvist og Jastrup, *Grekisk – græsk grammatik*, 185: «Tidsgenitiv (*genitivus temporis*) står som adverbial och anger det tidsavsnitt inom vilket handlingen utspelar sig.» Tilsvarende beskrivelser gis i Blass og Debrunner, *Greek Grammar*, 99–100 (§ 186). Jf. også Edwin Mayser, *Grammatik der Griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, bd. 2, *Satzlehre. Analytischer Teil* (Berlin: Walter de Gruyter, 1934), 224 (§ 87): «In gleicher Weise bezeichnet der Genit. temporis ursprünglich, daß sich eine Handlung oder ein Vorgang im Bereich und Verlauf eines Zeitraum abspielt.»

664 Siden begrunnelsen knytter spesifikt an til genitivsformene, og ikke f.eks. til en utlegning av *prōtotokos*, vil jeg ikke gi en vurdering av dette.

665 Beckmann og Justnes, «Når tekst og teologi konkurrerer», 65–66.

666 Ibid.

Den tidsmessige fortolkningen av *prōtotokos* i bokmålsversjonen 2T er også verdt å kommentere. Her ser ikke kategorien «tidsgenitiv» ut til å være i fokus. Hvis man skal vurdere den tidsmessige fortolkningen av *prōtotokos* i bokmålsversjonen 2T («den førstefødte, født før alt det skapte») sammen med informasjonen i noten («at det i «første-» kan ligge både tid (før) og rang (fremst)»), blir det tydelig også her hvordan man styrer unna den arianske tolkningen. Som vi skal se i behandlingen av kommentarlitteraturen nedenfor, er det konsensus om at *prōtotokos* kan indikere forrang i tid og/eller forrang i status. Den første fortolkningen betyr altså «først i tid» og er identisk med den arianske fortolkningen, som tolker uttrykket som at Kristus var den (temporalt) første av alt det skapte. Når Bibelselskapet først har valgt en tidsmessig fortolkning av ordet, blir det svært påfallende at de i det hele tatt greier å unngå den arianske fortolkningen.⁶⁶⁷ Opplysningen om den tidsmessige fortolkningen av *prōto*, der betydningen angis som «før» (og ikke «først»), går rett på en fortolket implikasjon som antakelig da må handle om at siden Kristus er «først», så er han før alt det skapte, eller at konteksten videre indikerer dette. Implisitt må den som kommer først, ha kommet før de andre. Da er den førstefødte først – men i sammenheng med genitivsuttrykk blir dette «først av» og ikke «først før», noe som heller ikke gir mening på norsk.

Jeg vender meg nå til den variantene som har vært reflektert i førsteutkastene til oversettelsene, men som til syvende og sist har blitt valgt bort.

Den teologisk tvetydige oversettelsen

Som vi har sett i materialet, ble det aktuelle uttrykket oversatt potensielt utfordrende både i førsteutkastet til NO78 («den førstefødte av alle skapninger») og til Bibel 2011 («Hele skaperverkets førstefødte»/«den førstefødte blant det skapte»). Alternativet «den førstefødte i hele skaperverket» kan forstås på lignende måte.

667 Jf. også James D. G. Dunn, *Christology in the Making: A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation*, 2. utg. (London: SCM, 1989), 189: «It is certainly difficult to give the phrase at temporal meaning [...] and at the same time to avoid the former [Arian] interpretation.»

Det greske uttrykket *prōtotokos pasēs ktiseōs* kan forstås som en partitiv genitiv. Ifølge Leivestad og Sandvei betegner partitiv genitiv «den helhet som det «styrende» ord er en del av eller griper inn i».⁶⁶⁸ Med tanke på kristologiske implikasjoner, er det ikke nødvendigvis slik at Kristus blir beskrevet som en del av skapningen selv om en gjengivelse åpner opp for at uttrykket kan forstås på denne måten. Når man er på jakt etter den kristologiske implikasjonen, må uttrykket fortolkes i lys av sin kontekst.

Det første som skal bemerkes, er at partitiv genitiv også brukes ved sammenligninger.⁶⁶⁹ Det betyr at om ordet *prōtotokos* enn hadde hatt et komparativt potensial, så ville det vært sakssvarende å oversette det slik som Aasgaards gjorde. Det er mulig å spore to tilfeller av denne bruken i NT, men i begge tilfellene (1 Kor 15,19; Ef 3,8) står adjektivet imidlertid i komparativ, og ikke i positiv, som i Kol 1,15.⁶⁷⁰ Dette gjør dem ikke umiddelbart sammenlignbare med uttrykket i Kol 1,15.

Ovenfor er det ikke samsvar mellom den grammatikalske begrunnelsen (for oversettelsesvalget i Kol 1,15) og hvordan gresk ellers uttrykker en sammenligning eller tidsuttrykk i genitiv. I dette tilfellet er det derimot stor grad av samsvar mellom hvordan uttrykket forekommer i Kol 1,15, og hvordan en partitiv genitiv ellers uttrykkes på gresk. Samtidig er det heller ikke mulig å plassere alle greske genitivsuttrykk i én grammatisk kategori, noe som betyr at en grammatisk analyse ikke helt og fullt kan besvare hva som er tekstens mening(er).

Parallele uttrykk i LXX

I LXX finner man tilsvarende språklige kombinasjoner som *prōtotokos pasēs ktiseōs* med identisk rekkefølge: adjektiv/substantiv + adjektivet *pas* (i genitiv) + substantiv (i genitiv). Her finner man partitive uttrykk med tilnærmet identisk uttrykksmåte som i Kol 1,15:

668 Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 182.

669 Smyth, *Greek Grammar*, 316. Se bl.a. 1 Kor 15,19; Ef 3,8. Her står adjektivene riktignok i komparativ.

670 Feks.1 Kor 15,19 Bibel 2011: «Hvis vårt håp til Kristus gjelder bare for dette livet, er vi de ynkeligste av alle mennesker [*eleinoteroi pantōn anthrōpōn*]).».

Tekst	LXX	NETS
Ex 11,5	<i>kai heōs prōtotokou pantos ktēnous</i>	and to the <u>firstborn</u> of every animal.
Ex 12,29	<i>kai heōs prōtotokou pantos ktēnous.</i>	even to the <u>firstborn</u> of every animal.
Num 1,2	<i>Labete archēn pasēs synagōgēs huiōn Israēl</i>	Take a <u>census</u> of the whole congregation of Israelites,
1 Sam 2,29	<i>eneulogeisthai aparchēs pasēs thysias Israēl emprosthen mou;</i>	to bless themselves with the <u>first fruit</u> of every offering of Israel before me?
2 Sam 19,21	<i>egō ēlthon sēmeron proteros pantos oikou Iosēph</i>	I came today, <u>first</u> of all the house of Ioseph

Når man ser nærmere på hvordan *prōtotokos* er brukt i LXX, ser man at en partitiv genitiv svært ofte blir brukt i beskrivelsen av en førstefødt. I 33 tilfeller inngår *prōtotokos* i en partitiv genitiv. Det betyr at uttrykk med en førstefødt svært ofte stilles i relasjon til det han/hun/det er førstefødt blant/av.⁶⁷¹ LXX-materialet viser at uttrykket om en førstefødsel både er brukt om mennesker og dyr.

Kommentarlitteraturen – form og mening i Kol 1,15

I kommentarlitteraturen til Kolosserne 1,15 opererer mange fortolkere med en teologisk tvetydig gjengivelse av uttrykket.⁶⁷² Dette indikerer at

671 1 Mos 4,4; 2 Mos 11,5; 12,29; 13,13.15; 22,28; 34,19.20; 3 Mos 3,41.45.46.50; 3 Mos 8,16; 18,15.17; 5 Mos 12,6.17; 14,23; 15,19; 33,17; Neh 10,36.37; Tob 5,14; Esek 44,30.

672 James D. G. Dunn, *The Epistles to the Colossians and to Philemon: A Commentary on the Greek Text*, NIGTC (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1996), 83, 89–90; Jerry L. Sumney, *Colossians: A Commentary*, NTL (Louisville, KY: Westminster John Knox, 2008), 62, 65 («the firstborn of all creation»); Robert McLachlan Wilson, *A Critical and Exegetical Commentary on Colossians and Philemon*, The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments (London: T&T Clark, 2005), 123, 135 («the first-born of all creation»); Charles H. Talbert, *Ephesians and Colossians*, Paideia: Commentaries on the New Testament (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2007), 184, 187 («firstborn of all creation»); Michael F. Bird, *Colossians and Philemon*, New Covenant Commentary Series (Eugene, OR: Cascade Books, 2009), 47, 52 («the firstborn of all creation»); Marianne Meye Thompson, *Colossians & Philemon*, Two Horizons New Testament Commentary (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2005), 27, 32 («the firstborn of all creation»); Eduard Schweizer, *The Letter to the Colossians: A Commentary*, overs. Andrew Chester (London: SPCK, 1982), 67 («first-born of all creation»), overs. «Erstgeborener aller Schöpfung» i orig.: Eduard Schweizer, *Der Brief an Die Kolosser* (Zürich: Benziger, 1976), 58; N. T. Wright, *The Epistles of Paul to the Colossians and to Philemon: An Introduction and Commentary*, TNTC (Leicester: InterVarsity, 1986), 65 («the firstborn of all creation»); Paul Foster, *Colossians*, BNTC (London: Bloomsbury T&T Clark, 2016), 174 («firstborn of all creation»).

de anser dette som en konkordant oversettelse av tekstens form. Oversettelsen kan her være flertydig, mens fortolkningen gir en mer entydig forklaring av det gitte uttrykket. Denne praksisen illustrerer at kommentatorene skiller mellom tekstens form og tekstens mening(er).

Når fortolkeren derimot ser ut til å gjengi tekstens (antatte) mening som oversettelse, blir det ofte mindre transparent hva fortolkeren anser som en mer direkte oversettelse av kildetekstens form.⁶⁷³ Likevel finnes det flere kommentarer som opererer med en meningsoversettelse som utgangspunkt for fortolkningen, men som samtidig presiserer den ordrette gjengivelsen når de kommenterer teksten. Dette forekommer i kommentarene til Barth og Blanke, Lindemann, Lohmeyer, Schweizer, O'Brien, Bruce og Wright.⁶⁷⁴ I alle disse kommentarene gjengis tekstens form alltid som et flertydig uttrykk. Implisitt betyr dette at fortolkerne avviser at det er grammatikalske grunner til å oversette genitivsuttrykket på en annen måte.

Generelt er det altså lite tvetydighet i kommentarlitteraturen om hva som er tekstens *form*. Diskusjonen handler om tekstens *mening*(er) og de kristologiske implikasjonene. Både i tekstens resepsjonshistorie og i kommentarlitteraturen er det lite strid om tekstens *form*, og dermed om hva som vil være en konkordant oversettelse. Det er derfor dårlig samsvar mellom argumentasjonen hos Bibelselskapet («sammenligningsgenitiv» og «tidsgenitiv») og argumentasjonen i kommentarlitteraturen, der uttrykket svært sjelden diskuteres som et grammatikalsk spørsmål.

673 Ett eksempel: Moo siterer TNIV (The New International Version) som oversettelse i sin kommentar. TNIV gjengir Kol 1,15 som «the firstborn over all creation». Moo, som selv var med og oversatte TNIV, ser ut til å støtte denne oversettelsen ved å vise til hva han mener ligger implisitt i ordet *prototokos*: «It is clear that the word is used here in this sense of «supreme over.»» TNIV-oversettelsen er basert på dynamisk ekvivalens, som prioriterer tekstens (antatte) mening over tekstens form. Etter kommentaren ovenfor ser det ut til at han følger i samme tradisjon. Douglas J. Moo, *The Letters to the Colossians and to Philemon*, The Pillar New Testament Commentary (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2008), 107, 119–20.

674 Markus Barth og Helmut Blanke, *Colossians: A New Translation with Introduction and Commentary*, overs. Astrid B. Beck, AB 34B (New York: Doubleday, 1995), 194; Andreas Lindemann, *Der Kolosserbrief*, ZBK (Zürich: Theologischer Verlag, 1983), 24–26; Ernst Lohmeyer, *Die Briefe an die Kolosser und an Philemon* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1930), 41, 55; Schweizer, *Der Brief an die Kolosser*, 58, 186; Peter T. O'Brien, *Colossians, Philemon*, WBC 44 (Waco, TX: Word Books, 1982), 32, 44; Wright, *The Epistles of Paul to the Colossians and to Philemon*, 65, 71; F. E. Bruce, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, NICNT (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1984), 58–59.

Tekstens form har et meningspotensial der en «kjettersk» tolkning er et mulig alternativ. Til tross for at mange fortolkere argumenterer mot en slik tolkning, erkjenner de likevel at uttrykket gir rom for et slikt meningspotensial.⁶⁷⁵ Enkelte fortolkere velger imidlertid ikke å fremme dette meningspotensialet, og velger i stedet å presisere at meningen *ikke* er at Kristus er den første eller fremste av alt det skapte/alle skapninger.⁶⁷⁶ Implisitt betyr dette at teksten faktisk har dette meningspotensialet, selv om fortolkerne ikke velger å fremholde det. For enkelte fortolkere er det særdeles viktig å ta stilling i dette spørsmålet, og tekstens kontroversielle resepsjonshistorie setter mange premisser for hvordan kommentatorer omtaler den.⁶⁷⁷

Som nevnt ovenfor, handler ikke uenighetene om tekstens form, men om dens mulige betydninger. Konteksten er alltid viktig, men kan konteksten ensidig besvare hva som er tekstens mening i Kol 1,15?

Kolosserne 1,15 i sin nære kontekst

Kan den nære konteksten avgjøre den teologiske betydningen i Kol 1,15? Som påpekt i forskningslitteraturen, er relasjonen mellom vers 15 og 16 viktig, fordi vers 16 forklarer hvorfor Jesus kalles «den usynlige Guds bilde» og *prōtotokos pasēs ktiseōs*: «For i ham er alt blitt skapt ... alt er skapt ved ham og til ham.» Sammenhengen med vers 16 gjør Jesus tydeligere atskilt fra skaperverket, i og med at han er skapermidler, det vil si middelet som er brukt til å skape «alt».⁶⁷⁸ Denne beskrivelsen av Jesus

675 O'Brien, *Colossians, Philemon*, 44; Thompson, *Colossians & Philemon*, 32; Moo, *The Letters to the Colossians and to Philemon*, 119; Sumney, *Colossians*, 64–65; Dunn, *Colossians*, 90; Talbert, *Ephesians and Colossians*, 187; Bird, *Colossians and Philemon*, 52.

676 Bl.a. hos Lindemann, *Der Kolosserbrief*, 26; Lohse, *Colossians and Philemon*, 48; Bird, *Colossians and Philemon*, 52; Bruce, *The Epistles to the Colossians, to Philemon, and to the Ephesians*, 59.

677 Moo er tydelig interessert i den kristologiske implikasjonen av hvilken oversettelse man velger: «Calling Christ «firstborn» especially in the common translation «firstborn of creation» (e.g., ESV; NRSV; NASB), could suggest suggest that Christ is a created being.» Moo, *The Letters to the Colossians and to Philemon*, 119. Se også Bird, *Colossians and Philemon*, 53. Andre er svært polemiske i omtalen av Arius, bl.a. Robert W. Wall, som omtaler arianismens og Jehovas vitners fortolkning som «such heresy». Robert W. Wall, *Colossians and Philemon*, IVP New Testament Commentary Series (Downers Grove, IL: InterVarsity, 1993), 67.

678 *Studiebibelen. Bibelen i 2011-oversettelse med introduksjoner og kommentarer* (Oslo: Verbum, 2019), 1135.

har definitivt en nær relasjon til hvordan visdommen/logos er beskrevet i jødiske skrifter i Det andre tempelets periode. I omtalen av visdommen i skriftene til Filon av Alexandria er det også språklige likheter med beskrivelsen av Kristus i Kol 1,15–20: visdommen kalles *eikōn*, «bilde» (sml. v. 15 «den usynlige Guds bilde») og *archē*, «begynnelsen» (sml. v. 18 «han er begynnelsen»), og samtidig «førstefødt» (sml. v. 15 og 18), selv om det er *prōtogonos* (og ikke *prōtokos*) som brukes der.⁶⁷⁹ Sett bort fra de språklige likhetene, er det også likheter ved at visdommen knyttes til skapelsen: Visdommen eksisterer før skapelsen (Ordsp 8,25–30; Sir 1; 24) og ser også ut til å ha bidratt til skapelsen (Ordsp 8,30; Visd 7,22). Dette løser likevel ikke de senere kristologiske stridighetene, ettersom visdommen i disse tekstene både beskrives som eksisterende i begynnelsen, før skapelsen, og samtidig som skapt av Gud (LXX Ordsp 8,22; Sir. 1,4,9; 24,8–9). Denne tosidigheten ved visdommens opphav er godt oppsummert i Sir 24,9, der visdommen sier om seg selv: «Før alle tider, fra begynnelsen, skapte han meg» (Bibelselskapets 2018-oversettelse av Apokryfene).⁶⁸⁰

Kan det avgjørende da ligge i fortolkningen av *prōtokos* i vers 15? Som Paul Foster poengterer, er dette begrepet svært vanskelig å definere i denne teksten, nettopp fordi det ikke er en teknisk term med en tydelig definert betydning. Derfor må man ikke fristes til å lese inn senere teologiske betydninger.⁶⁸¹ I bibelsk sammenheng brukes begrepet på ulike måter: Det kan betegne en person eller et dyr som er født først (1 Mos 25,25, 2 Mos 6,14; Luk 2,7). Det kan også betegne den spesielle relasjonen mellom Israel og Gud (2 Mos 4,22; LXX Jer 31,9.) Begrepet har også en spesiell betydning i offerkulten, der det krevdes at førstefødte dyr skulle ofres til Gud (3 Mos 27,26). I Exodus-fortellingen blir også alle de førstefødte drept av Gud (2 Mos 12,29; Hebr 11,28). Ofte er førstefødt-tittelen knyttet til bestemte rettigheter, som gir den førstefødte privilegier andre ikke har. Begrepet er antakelig også brukt om messias i LXX Sal 88,28: «og jeg skal gjøre ham til en førstefødt, opphøyd blant jordens konger» (egen oversettelse). Her ser begrepet ut til å bety fremst i rang. Betydningen «først i tid» og «fremst i rang» (jf. noten til Kol 1,15 i Bibel 2011)

679 Beckmann og Justnes, *Når tekst og teologi konkurrerer*, 64.

680 *Apokryfene: Bibelens deuterokanoniske bøker*, Oslo: Verbum, 2018), 161.

681 Foster, *Colossians*, 180.

ser derfor ut til å oppsummere hvordan begrepet kan forstås. Hvis man forstår uttrykket temporalt (først i tid) ender man opp i en forståelse som samsvarer med den arianske (den første av alt det skapte). Denne fortolkningen passer godt sammen med fortsettelsen i vers 16: Fordi «alt» ble skapt ved ham, eksisterte han før «alt», og dermed er han først i skapelsen. Dersom man forstår det som fremst i rang og leser det i lys av vers 16, blir det noe mer tvetydig om Jesus inkluderes som en del av skapelsen. Da ligger ikke fokuset først og fremst på den førstefødtes (tidsmessige) opprinnelse, men heller på den førstefødtes overlegne rang i forhold til «alt» (v. 16). Begge disse forståelsene kan begrunnes ut fra den nære konteksten, og begge vil kunne spille med dersom man gjengir *prōtotokos* direkte som «førstefødt», det vil si uten å forklare uttrykket. Samtidig må det påpekes at uttrykket kan forstås på andre måter. I Bibelselskapets oversettelser 1959–2011 av Kol 1,15 har man alltid bevart «førstefødt». Preposisjonene og bisetningen som har blitt satt inn mellom «den førstefødte» og «alt det skapte» («fremfor», «som står over», «før»), har derimot begrenset uttrykkets tolkningsmuligheter betraktelig.

Tekstens mening(er) – tapt i oversettelse?

Hva er det så som går tapt i oversettelsen i Bibelselskapets oversettelser 1959–2011? Det kan faktisk være tekstens mening(er)! Ovenfor har jeg skissert to måter å forstå *prōtotokos* på, men presisert at hele uttrykket kan forstås på flere måter. Det som er særegent i Bibelselskapets oversettelsesvalg, er at teksten låses til en betydning som samsvarer med den nikenske, og først og fremst: som ikke kan tas til inntekt for en ariansk kristologi. Hvis Bibelselskapet mener alvor med at tekstens form er en integrert del av tekstens mening, er man nødt til å ivareta den i oversettelsen og åpne tolkningsrommet der hvor kildeteksten er tvetydig. Bibelselskapet tvinger teksten til å ta stilling til spørsmålene som stod på spill i den arianske og nikenske strid. Dette er en anakronistisk tilnærming til bibeltekst, der oversettelsen blir låst og begrenset til kun å handle om disse senere stridspunktene. Når man gjør dette, overtar man samtidig premisset som lå til grunn for de ulike lesningene i disse stridighetene, der teksten ble lest og brukt for å løse spørsmål knyttet til ontologi (eks. at

Jesus er evig, eller at han er skapt). Dermed utelukker man andre mulige forståelser, som at teksten heller bør leses som et uttrykk for å beskrive Sønnens *relasjon* til både (den usynlige) Gud og hele skapelsen.⁶⁸² I en slik lesning blir relasjonen mellom vers 15a («den usynlige Guds bilde») og 15b (*prōtotokos pasēs ktiseōs*) viktigere enn at vers 15b leses isolert sammen med vers 16. Det er minst tre måter å forstå denne relasjonen på, og ved å ivareta tekstens form i oversettelsen åpner man også for disse fortolkingene, som altså handler om å lese teksten som et uttrykk for Sønnens *relasjon* til både Gud og hele skapelsen.⁶⁸³

Parallellen til vers 18

Som vi har sett, oversettes vers 15 og 18 svært forskjellig, selv om det er store likheter mellom uttrykksmåtene. Når Bibelselskapet også legger tekstvarianten *prōtotokos tōn nekrōn* (jf. begrunnelsen i NTR 3) til grunn for oversettelsen (NT05), blir den språklige parallellen tilnærmet identisk. Stilistisk og syntaktisk er det også store likheter mellom disse versene. Begge innledes med samme formular (*hos estin ...*), der de påfølgende *prōtotokos*-uttrykkene står som apposisjon til det foregående.

1,15: *hos estin eikōn tou theou tou aoratou*, *prōtotokos pasēs ktiseōs*
 1,18: *hos estin archē*, *prōtotokos tōn nekrōn*

I Bibel 2011 endres oversettelsen av vers 18 fra «den førstefødte av de døde» til «den førstefødte fra de døde», antakelig ettersom man her legger lesemåten *prōtotokos ek tōn nekrōn* til grunn (jf. Aasgaards respons på NT05). Preposisjonen *ek* brukes ofte for å markere en partitiv genitiv i koiné, som Leivestad og andre greske grammatikere bemerker.⁶⁸⁴ Denne bruken er vanlig i Det nye testamente, og her finner man 38 parallelle uttrykk til uttrykket i Kol 1,18, med sammensetningen adjektiv/

682 Foster, *Colossians*, 179.

683 For de tre tolkningene, se *ibid.*

684 «I koiné er det en sterk tendens til å føre inn preposisjoner, særlig *ek* av (sjeldnere *apo* og *en*). Slik er det på norsk også.» Leivestad og Sandvei, *Nytestamentlig gresk grammatikk*, 182. Jf. også Mayer, *Grammatik der Griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit*, bd. 2, *Satzlehre. Analytischer Teil*, 194, 352 (§ 84, § 108g); Blass og Debrunner, *Greek Grammar*, 90 (§ 164).

substantiv/pronomen + *ek* + genitiv.⁶⁸⁵ I 34 av disse tilfellene oversettes uttrykket med «av» i Bibel 2011 og i ett tilfelle med «blant» (Luk 24,22) for å indikere at den omtalte er en del av en gruppe.⁶⁸⁶ Faktisk er tilfellet i Kol 1,18 det eneste stedet der Bibel 2011 oversetter et slikt uttrykk (substantiv/adjektiv/pronomen + *ek* + et genitivsuttrykk) med «fra». Språklig sett er det altså svake argumenter for å oversette *prōtotokos ek tōn nekrōn* annerledes (dvs. som «den førstefødte fra de døde») enn tekstvarianten *prōtotokos ek tōn nekrōn* («den førstefødte av de døde»)⁶⁸⁷ Preposisjonen i Kol 1,18 skulle dermed ikke utgjøre noen særlig forskjell for oversettelsen av uttrykket, selv om dette altså skjer i Bibel 2011. Uttrykket *ek tōn nekrōn* kan riktignok oversettes til «fra de døde» i Ef 5,14 og 1 Tess 1,10, men her er uttrykkene moderert av verb (*anistēmi*, «stå opp», og *egeirō*, «reise opp»), og ikke av et substantivert adjektiv («den førstefødte») som i Kol 1,18. Derfor er de ikke parallelle uttrykk, og preposisjonen *ek* har åpenbart en annen syntaktisk funksjon enn i Kol 1,18. Et parallelluttrykk finner man derimot i Apg 26,23 (med et substantivert adjektiv + *ek* + *nekrōn*), der Jesus omtales som *prōtos ex anastaseōs nekrōn*, som ordrett betyr «den første av de dødes oppstandelse». På tilsvarende måte som i Kol 1,18 indikerer preposisjonen *ek* at «den første» (Jesus) anses som en del av «de dødes oppstandelse», det vil si at han er den første som ble reist opp fra de døde. Betydningen her synes å ligge svært nær Kol 1,18: Jesus var den første som ble reist opp, og derfor er han den førstefødte av de døde/den første av de dødes oppstandelse.⁶⁸⁸ Oversettelsen «den førstefødte av de døde» ivaretar de strukturelle likhetene med uttrykket i Kol 1,15, til tross for at likhetene i vers 15 forsvinner i Bibelselskapets oversettelser 1959–2011.

Parallellene mellom de to versene er svært ofte påpekt av fortolkere, siden vers 15 og 18 ser ut til å innlede hver sin strofe i det som ofte omtales

685 Dette finner vi i Matt 10,29; 18,12; 22,35; 23,34; 26,21.73; 27,48; Mark 14,8.69; 16,12; Luk 11,5; 12,6; 14,33; 15,4; 22,50.58; 24,13.22; Joh 7,19; 8,46; 10,20; 11,49; 13,21; 16,5; 17,12; Apg 11,20.28; 15,2.22; 17,4; 26,23; Rom 11,4; Fil 3,5; Tit 1,12; Hebr 3,13; 4,1; 1 Joh 2,19; Åp 2,10.

686 I Luk 24,13 oversettes «to av dem» (*dyo ex autōn*) til «to disipler». I Apg 15,22 oversettes ikke uttrykket *ex autōn*. I Apg 26,23 omskrives det til en verbalsetning.

687 I Bibel 2011 omskrives derimot dette uttrykket til en verbalsetning: «at Messias skulle lide, og at han som den første skulle stå opp fra de døde».

688 Beckmann og Justnes, *Når tekst og teologi konkurrerer*, 66.

som en kristologisk hymne (Kol 1,15–20).⁶⁸⁹ Når det er nære likheter i tekstens struktur, syntaks og form, vil det være naturlig at disse likhetene reflekteres i en konkordant oversettelse. I en meningsoversettelse kan likhetene i kildetekstens struktur og form fort forsvinne. I Bibel 2011 var målet derimot at man skulle «gjenskape de litterære strukturene i kilde-teksten, der hvor en meningsbasert oversettelse hadde ført til at man ikke tok hensyn til den litterære formen og strukturen», ifølge prosjektleder Mørk.⁶⁹⁰ Dette er også helt i tråd med den litterære tilnærmingen som lå til grunn for oversettelsen, som søker å ivareta tekstlige tvetydigheter og ikke gjøre dem til entydige utsagn. Som vi har sett, har dette også sammenheng med at leseren blir invitert inn som medfortolker. Tilfellet med Kol 1,15 i Bibel 2011 demonstrerer i større grad *oversetterens* makt over leseren, der leseren blir møtt med en tekst som allerede er fortolkningsmessig sikret i en bestemt retning.

Oppsummering

For vår diskusjon er det interessant å merke seg at det er konsensus i forskningen om tekstens form, og at denne er åpen for flere fortolkninger. Denne åpenheten ble lukket i NO78 da førsteutkastet ble valgt bort til fordel for en meningsinnsnevrende gjengivelse. Selv om oversettelsen sikret et bestemt syn på Jesus, hadde denne løsningen likevel legitimitet i oversettelsesprinsippene som lå til grunn. Sandvik ser også endringen i sammenheng med Aalens høykristologi. Til tross for at Bibel 2011 skulle gå i en konkordant retning og man la opp til at tekstens form skulle ivaretas, skjedde det ikke i dette tilfellet. Her er det tvert imot mulig å oppspore en systematisk unngåelse av alle de foreslåtte gjengivelsene som kan sies å ivareta tekstens form. Dette er særegent i og med at de fler-tydige gjengivelsene er de eneste mulige konkordante oversettelsene av

689 Jf. f.eks. Dunn, *Colossians*, 97: «The obviously deliberate repetition of *hos estin* [...] *prōtotokos* is clearly intended to parallel the opening of the hymn (1:15) and thus to introduce either a second strophe of an echoing supplement to it.» Parallellene er også påpekt i bl.a. Sumney, *Colossians*, 72. Lohse, *Colossians and Philemon*, 56; Moo, *The Letters to the Colossians and to Philemon*, 128; Talbert, *Ephesians and Colossians*, 184; Schweizer, *Der Brief an Die Kolosser*, 63; Barth og Blanke, *Colossians*, 207; Wilson, *A Critical and Exegetical Commentary on Colossians and Philemon*, 147–48.

690 Egen oversettelse av Mørk, «Hearing the Voice of the Other», 153.

tekstens form. Korrespondansen med Johnstad kan forklare hvorfor det var viktig å unngå flertydighet, nettopp fordi han ikke anser de foreslåtte gjengivelsene som åpne for en nikensk tolkning, og dermed ikke reelt sett som flertydige. Dette oppgitte resonnementet er likevel anakronistisk, og bygger på en begrenset hermeneutisk refleksjon som låser teksten til stridsspørsmålet i den arianske og nikenske strid. Tekstens kontroversielle resepsjonshistorie ser dermed ut til å fungere som målestokk for hva som er «meningen» i denne teksten. Dersom Johnstad og andre aktører stod for denne lesningen i oversettelsesprosessen, kan det hjelpe til å forklare hvorfor det var så viktig å unngå disse gjengivelsene.

Gjennomgangen viser at det grammatikalske resonnementet som lå til grunn for oversettelsesvalget, ikke kan begrunnes språklig, og det er heller ikke mulig å gjenfinne en slik begrunnelse i forskningslitteraturen. Det har åpenbart sammenheng med at det aktuelle uttrykket ikke passer inn med hvordan tidsgentiver kommer til uttrykk på gresk. Aktørene kan likevel selv ha ment at det var en legitim grammatisk begrunnelse da teksten ble diskutert i oversettelsesprosessen. I og med at teologi ikke ser ut til å ha noen legitimitet som begrunnelse i oversettelsesprosessen, måtte man argumentere språklig for å få gjennomslag. Det kan forklare hvorfor argumentasjonen handler om grammatikk, og ikke om tekstens angivelige mening. Problemet i dette tilfellet er bare at det grammatikalske resonnementet ikke kan gi legitimitet til oversettelsesvalget. Konsekvensen av dette er at et teologisk ståsted er skjult i et grammatikalsk språk. Oversettelsen i Bibel 2011 er ikke nærmere grunnteksten enn NO78/85, og gir ikke mening på norsk. Oversettelsen blir her et tilfelle der tekst og teologi konkurrerer.